

BIBLIOTEKETS ROLL FÖR HÖGSKOLESTUDENTER MED DYSLEXI

Anders Jangsell

Examensarbete (20 poäng) för magisterexamen i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Lunds universitet.

Handledare: Göran Gellerstam

BIVILS: skriftserie 2003:14

ISSN 1401-2375

Title

The role of the Library for university students suffering from dyslexia.

Abstract

The aim of this master thesis is to explore what role libraries play in the educational process for university students suffering from dyslexia.

The question at issue is whether the library is able to meet the needs of students who have difficulty in using the libraries main resource, i.e. printed documents and information in written form. An often expressed view indicates that the modern library creates a lot of obstacles for dyslectic students.

The method used is a literature study followed by an empirical study in which interviews were conducted with four students suffering from dyslexia and studying at two different universities and using different libraries. The literary study deals with the use of libraries by students and the varying forms of dyslexia and the ongoing research and resources dedicated to support people with dyslexia, both students and non-students.

The results shows that the libraries, both libraries at universities and public libraries are a vital resource for students with dyslexia, and that the students interviewed are regular library users. The library is not a closed territory to the person who experiences difficulty in reading and writing, but a valuable resource.

1. INLEDNING.....	1
1.1 Obehaglig läsning.....	1
1.2 Vad är läs- och skrivsvårigheter?.....	2
1.3 Vad är dyslexi?.....	3
1.3.1 Definitioner av dyslexi.....	4
1.3.2 Hur uttrycker sig dyslexi?.....	6
1.3.3 Hjälpmedel för dyslektiker.....	8
1.4 Disposition.....	10
2. SYFTE, PROBLEM OCH FRÅGESTÄLLNING.....	11
2.1 Syfte.....	11
2.2 Problem.....	12
2.3 Frågeställning.....	12
3. METODFRÅGOR.....	13
3.1 Metodval.....	13
3.2 Delfrågeställningar.....	14
3.3 Urval.....	14
3.3 Tillvägagångssätt.....	15
3.4 Sökprocessen.....	16
4. LITTERATURGENOMGÅNG.....	18
4.1 Bilden av biblioteket.....	18
4.1.1 Biblioteksmyter.....	21
4.1.2 Studenter och bibliotek.....	22
4.1.3 Biblioteket och dess icke-användare.....	26
4.2 Dyslektiker och bibliotek.....	29
4.3 Lagstiftning och riktlinjer.....	30
4.3.1 FN: s standardregler för delaktighet och jämlikhet för funktionshindrade.....	31
4.3.2 Lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan.....	32
4.3.3 Dyslektiker och folkbibliotek.....	33
5. DEN SVENSKA DEBATTEN OM DYSLEXI.....	34
5.1 Dyslexi i forskningen.....	36
6. INTERVJUUNDERSÖKNING.....	40
6.1 Tema 1 - Biblioteksanvändande.....	41
6.2 Tema 2 - Bilden av biblioteket.....	43
6.3 Tema 3 – Upplevelsen av biblioteket.....	46
6.4 Tema 4 – Att studera med dyslexi.....	48
7. RESULTAT OCH DISKUSSION.....	52
7.1 Frågeställningar.....	52
7.2 Slutsatser.....	63
8. SLUTREFLEXIONER.....	66
8.1 Dyslexi och bibliotek.....	66
8.2 Att studera med dyslexi.....	66
Litteraturlista.....	71
Bilaga 1.....	75

1. INLEDNING

Anledningen till att jag har intresserat mig för läs- och skrivsvårigheter/dyslexi, är att jag har kommit att uppleva att det som jag ser som en självklar resurs och tillgång i många sammanhang inte är det för alla. Att läsa på ett oproblematiskt och automatiskt sätt är inte självklart för alla. Det har gett mig ett intresse att undersöka hur andra ser på det som för mig har varit naturligt och okomplicerat, men som för många är ett stort problem som ger återverkningar på livskvalitet och möjlighet att ta del av information och utbildning.

En uppfattning som jag har fått från personer jag har varit i kontakt med som lider av läs- och skrivsvårigheter är att bibliotek blir en del av något som enbart är förknippat med obehag och något man helst undviker. Det har därför blivit intressant att undersöka om det verkligen finns en känsla av att biblioteket inte är till för vissa personer, och hur den känslan har skapats. Det vore intressant i min undersökning att se om det är så, och vad som kanske kunde göras i så fall.

1.1 Obehaglig läsning

Jag har också kommit att upptäcka att för många människor är läsning inte någon självklarhet, utan något som är förknippat med obehag och motvilja och något man helst undviker. Samtidigt har jag genom mina erfarenheter i yrkeslivet förstått att det finns allt färre områden i det vardagliga livet där läsning inte behövs, och därmed inse att svårigheter att läsa och skriva är idag ett allt större handikapp. Det finns allt färre arbetsuppgifter som inte kräver någon form av läsning och det blir allt vanligare att man i sitt arbete ska lämna skriftliga rapporter av olika slag. Även i vardagslivet utanför arbetsplatsen ställs det allt större krav på att kunna ta emot och hantera information i skriftlig form. Om man har svårigheter att fylla i en blankett är det besvärligt att uträta sina ärenden på post eller bank. Det kan vara svårt att veta vad som finns på tv om programtablån i tidningen är svår att tolka med rader som flyter ihop.

Jag fick anledning att tänka efter hur min egen inställning såg ut. Hur mycket visste jag om läs- och skrivsvårigheter och hur villig var jag att ta mig tid i mitt arbete för att hjälpa någon som inte kunde göra det som jag såg som självklart? Innan jag började läsa in mig inför det här arbetet hade jag en del kunskaper som jag främst fått genom personliga kontakter med vänner eller arbetskamrater, men jag hade knappast satt mig in i vad det innebar att inte kunna läsa den tättskrivna texten på en dataskärm eftersom de olika raderna flyter ihop, eller att det kunde vara en nästan oöverstiglig svårighet att göra enkla anteckningar. Jag hade vissa kunskaper som sagt, men jag hade knappast funderat närmare på hur mycket som följde med på köpet och hur stora konsekvenserna var även i vardagslivet. Att inte kunna se en utländsk film på tv eftersom man inte hann med att läsa undertexterna, eller se ett nyhetsprogram eller läsa en artikel utan att behöva koncentrera sig intensivt, var inget jag hade funderat över.

Detta har känts som en främmande värld för mig, att inte ha tillgång till allt det som jag har tagit för givet. Intresset har därför väckts för att undersöka detta närmare. Jag är intresserad av det man kan kalla ”icke-användare”, de som inte använder biblioteket, och varför de har gjort det valet. Beror det på bibliotekets roll i samhället som en del av ett utbildningssystem som de känner sig svikna av, eller är biblioteket i deras ögon en av samhällets repressiva institutioner? Frågorna är förmodligen många fler än svaren.

1.2 Vad är läs- och skrivsvårigheter?

Läs- och skrivsvårigheter eller olika former av läshandikapp kan ha många olika orsaker och yttra sig på många olika sätt. Det kan röra sig om rent fysiska svårigheter som vid synskador, eller begåvningsmässiga handikapp eller helt enkelt att man inte har fått den nödvändiga undervisningen och träningen som behövs för att läsa obehindrat. Jag kommer här att koncentrera mig på det som kallas specifika läs- och skrivsvårigheter, eller dyslexi. Jag har valt att inte ta upp andra former av läs- och skrivsvårigheter i den här undersökningen. Övriga former av läs- och skrivsvårigheter är så varierande till sin natur att det förmodligen inte hade varit möjligt att sammanfatta dem på ett meningsfullt sätt inom de begränsningar jag har satt upp för mitt arbete.

På senare år har läs- och skrivsvårigheter kommit att uppmärksammas alltmer i den allmänna medvetenheten och debatten. Det har funnits kända personer som offentligt uttalat sig om sina

läs- och skrivsvårigheter, kung Carl XIV Gustav är den kanske mest kända men uttalanden från många andra har bidragit till att den offentliga medvetenheten har höjts.

I skolans värld har det funnits många motstridiga åsikter, och det har funnits en uttalad uppfattning om att det handlar om bristande mognad och att det är fråga om något som ”växer bort” eller att det handlar om bristande sociala eller pedagogiska tillgångar. Larmrapporter i massmedia har talat om att X procent av skolbarnen slutar skolan utan att kunna läsa, vilket ofta har kommit att bli en del av ett angrepp på skolan i stort, och den förda pedagogiken som förfelad. Det har sällan förts fram att det handlar om en stor grupp människor som har ett problem som inte har någon koppling till deras begåvningsnivå eller sociala eller ekonomiska status.

Uppmärksamheten har oftast varit riktad på antingen barn i skolan och gymnasiet, eller på vuxna med svårigheter, och då deras möjligheter att få hjälp via olika alternativa pedagogiska metoder. Det har också tagits fram ett antal hjälpmedel för läshandikappade som ska göra det enklare att tillgodogöra sig tryckt text. Jag kommer som avslutning på detta kapitel att ge en översikt över vilka hjälpmedel som finns.

1.3 Vad är dyslexi?

”Dyslexi’ (nylat. *dyslexi a*, av *dys-* och grek. *le’xis* ” tal”, ” uttryck”), specifika läs- och skrivsvårigheter ”(Nationalencyklopedin på Internet). Dyslexi är ett begrepp som motsvarar det som i äldre litteratur oftast benämns som ordblindhet. Ett annat begrepp med motsvarande innebörd är *specifika läs – och skrivsvårigheter*. Den ordagranna betydelsen – svårigheter med ord - är den gemensamma faktorn för dyslektiker, som i övrigt uppvisar stora skillnader i grad och typ av svårigheter med skriftspråket.

Hur vanligt förekommande dyslexi är svårt att avgöra, bl.a. beroende på svårigheten att dra en skarp gräns mellan dyslexi och mer allmänna, socialt betingade läs- och skrivsvårigheter. Många forskare och specialpedagoger räknar emellertid med att 5-10 procent av befolkningen har en så allvarlig form av dyslexi att de har stora problem att klara de skriftspråkliga kraven i arbetsliv, samhälle och utbildning. De flesta undersökningar visar också att dyslexi är betydligt vanligare bland pojkar. Den handikapporganisation som företräder dyslektiker heter Förbundet mot läs- och skrivsvårigheter, FMLS (Nationalencyklopedin på Internet).

1990 erkändes förbundet FMLS som handkapporganisation och man fick medel från Socialdepartementet. I och med det blev läs- och skrivsvårigheter/dyslexi ett erkänt handikapp (FMLS webbplats ” Skrivknuten” www.fmls.nu/knuten04.html). Förbundet har dock valt att inte specificera sig i den meningen att man enbart riktar sig mot de personer som har en diagnos som dyslektiker, utan arbetar för att företräda alla som har läs- och skrivsvårigheter. Man poängterar dock att en del, kanske flertalet kan ha dyslexi och att svårigheterna alltså kan ha biologiska orsaker (FMLS webbplats <http://www.fmls.nu/historia.html>).

Kända personer med dyslexi är bland andra medlemmar av den svenska kungafamiljen, författaren Eino Hanski som bidragit med ett kapitel i Sigrid Madisons bok ”*Hoppande bokstäver*” (Madison, 1988), och Winston Churchill.

Gränsdragningen mellan dyslexi och andra former av läs- och skrivsvårigheter är som ovan nämnts inte helt enkel. Diagnosen är omstridd, och att det förekommer en livlig diskussion om det överhuvudtaget existerar något som kan skiljas ut från läs- och skrivsvårigheter i övrigt och kallas för dyslexi (Se exempelvis Zetterqvist Nelson, 2000, s.19 ff.). När jag valt att koncentrera mig på begreppet dyslexi är det för att göra det möjligt att avgränsa ämnet och hålla arbetet inom en hanterbar ram.

1.3.1 Definitioner av dyslexi

Pedagogen Ester Stadler beskriver dyslexi som en svårighet att göra en koppling mellan det talade språket och de skrivna symbolerna, bokstäverna och orden (Stadler, 1994). En del av definitionen av dyslexi är att svårigheterna inte kan förklaras med brister i begåvning, undervisning eller syn – eller hörselskador. Det som utmärker dyslexi är enligt Stadler just att svårigheterna är till synes oförklarliga med hänsyn tagen till de faktorer som vanligen används för att förklara inlärningssvårigheter, dvs. sociala, psykologiska eller pedagogiska faktorer. Hon beskriver vidare dyslexi som ett syndrom, en kombination av flera olika symptom som vanligen uppträder tillsammans utan att det alltid behöver vara samma orsak och samma kombination.

En vanligt förekommande definition är: ”*Dyslexi innebär att man har stora svårigheter att lära sig läsa och/eller skriva trots normal skolundervisning, normala sinnesfunktioner och*

normal intelligens” (Stadler, 1994, s. 12). World Federation of Neurology antog 1968 följande definition: ”*Dyslexi är en svaghet som visar sig i svårighet att läsa, trots sedvanlig undervisning, normal intelligens och sociokulturella möjligheter. Orsaken är grundläggande svagheter, som vanligen har ärftligt ursprung*” (Stadler, 1994, s. 13).

Det finns ytterligare ett stort antal definitioner av dyslexi, t ex utgående från jämförelser mellan läs- och skrivförmågan och den allmänna intelligensnivån. Man utgår då ifrån om det finns en betydande avvikelse mellan förmågan att läsa och skriva och vad man skulle kunna förvänta sig utifrån de intellektuella och mognadsmässiga förutsättningarna. En nackdel med att använda en diagnos som baserar sig på en jämförelse mellan läs- och skrivförmåga och den allmänna begåvningen är att man dels får svårt att påvisa dyslexi i fall där begåvningen är svag eftersom man då så lätt inte kan påvisa en avvikelse. De som befinner sig långt ner på begåvningsskalan skulle då inte komma att få diagnosen som dyslektiker, och därmed också gå miste om den hjälp som de annars kunde ha fått.

Kritiken mot att använda en diagnos har riktat sig delvis mot att man genom att utgå ifrån jämförelser mellan begåvning och läs- och skrivförmåga kan komma att ge all hjälp till personer som redan har goda resurser till sitt förfogande, och missa de som kanske verkligen hade behövt stöd. Enligt detta resonemang skulle det finnas en risk att man inte ger stöd till de som anses vara svagt begåvade eftersom deras läs- och skrivförmåga inte avviker från det förväntade (*Att lämna skolan med rak rygg*, 1997).

Ingen av definitionerna kan sägas vara heltäckande eller okontroversiell med tanke på dels de stora individuella variationerna, och dels den bristande samstämmigheten inom forskningsområdet. De olika inriktningarna inom forskningen har ofta använt definitioner som har passat deras behov i sammanhanget, och någon slutgiltig definition har man inte kommit fram till efter närmare ett sekel av arbete, vilket är bevis nog på svårigheten i arbetet. De olika politiska och sociokulturella målen som har kommit att påverka forskningen inriktning har bidragit till att det har kommit fram olika synsätt. För en genomgång av debatten och den samhälleliga bakgrunden se t ex Zetterqvist Nelson, 2000, sid. 19 ff.

Debatten har blivit polariserad mellan företrädare för olika synsätt och två ståndpunkter går att urskilja. Det finns å ena sidan ett individorienterat, diagnostiskt synsätt där det förespråkas tidiga insatser för barn som identifieras som barn i riskzonen för dyslexi. Å andra sidan finns

ett socialt orienterat synsätt där man fokuserar på sociologisk och pedagogisk forskning om barns inläring i skolsammanhang. Inom ramen för detta riktar man istället uppmärksamhet på skolans sätt att lära ut och arbeta med skriftspråket, och en strävan att så långt det är möjligt genomföra åtgärder inom ramen för den ordinarie skolverksamheten. (Zetterqvist Nelson, 2000)

1.3.2 Hur uttrycker sig dyslexi?

Dyslexi uttrycker sig på olika sätt och i olika grad, och de individuella variationerna kan vara mycket stora. De kan sträcka sig från mindre problem med exempelvis förväxlingar av vissa bokstäver till stora och nästan oövervinneliga problem med att läsa och skriva. Det är alltså möjligt att ha dyslexi mer eller mindre, fördelat efter en glidande skala med mycket stora individuella avvikelser (Stadler, 1994).

Svårigheterna kan framträda som problem med att antingen läsa eller skriva eller båda delar (Zetterqvist Nelson, 2000). De upplevda svårigheterna kan variera från att man ser ”hoppande bokstäver” eller att rader tycks flyta ihop vid läsningen så att man har svårt att skilja den lästa raden från den ovanför eller under, eller att man har svårighet att förknippa en viss bokstav med ett visst ljud. Ett annat vanligt förekommande fenomen är förväxling av bokstäver och deras ordningsföljd i en text, vilket kan leda till stora svårigheter med läsförståelsen.

Den grundläggande svårigheten ligger i kopplingen mellan det talade språket och det skrivna. Dyslektiker har svårigheter med att förknippa språkljuden, fonemen, med dess motsvarigheter i bokstäver. Svårigheterna förvärras av att många ord inte har en självklar koppling mellan de fonem som ingår och hur de uttrycks som ett ord. I det engelska språket är det fenomenet mera uttalat än i andra språk som har en mera logisk eller ”regelbunden” uppbyggnad och där det finns ett klarare samband mellan språkljuden och deras representation som bokstäver. Trots det finns det en klar koppling till fonologiska svårigheter även i språk med en mera regelbunden struktur än engelska.

Även svårighet att känna igen bokstäver och ofta förekommande förväxlingar av liknande bokstäver är vanliga och tyder på att det finns även en visuell komponent. Försök med att exempelvis låta dyslektiker läsa genom olika typer av färgade linser har visat att vissa

individer kan bli hjälpta av det. Studier av ögonrörelser vid läsning har också påvisat skillnader mellan när det gäller faktorer som stabilitet av ögonrörelser och tendens till ”ryckighet”. Det styrker hypotesen att det även finns en visuell komponent i dyslexi (Miles & Miles, 1999).

Det finns även exempel i forskningen på flerspråkiga personer som visar tecken på dyslexi när det gäller ett språk men inte ett annat, vilket stöder kopplingen till fonologiska svårigheter som grund till dyslexi. Wydell & Butterworth beskriver i artikeln ” A case study of an English-Japanese bilingual with monolingual dyslexia” från 1999, fallet med en tvåspråkig 16-årig pojke med engelskspråkiga föräldrar och engelska som modersmål som studerar vid en japansk skola. Pojken var född i Japan men hade engelsk/australiensiska föräldrar och gick på en japansk skola i Japan. Hans läsförmåga när det gällde det japanska språket var normal, men hans förmåga när det gällde engelska var på en mycket låg nivå. Enligt författarna stödjer detta tesen att språk som har en ”genomskinlig” struktur, en mera okomplicerad koppling mellan språkljud och bokstäver inte orsakar samma svårigheter med avkodningen¹ som ett mera ”ogenomskinligt” språk som engelskan.

Läsningen är också ofta långsam och kräver stor koncentration. Den långsamma läsningen är ofta det som leder till problem i studiesammanhang, särskilt på högskolenivå där det är en förutsättning att kunna läsa stora mängder text på en kort tid. Enligt Merete Herrström, dyslexipedagog vid Malmö högskola, är långsam läsning det i särklass vanligaste problemet när studenter söker hjälp. Det kan handla om läsning som är så långsam att man ”tappar koncentrationen” eller har svårt att förstå vad man egentligen har läst. Ansträngningen att läsa texten kan vara så stor att det är svårt att få ett sammanhang, eftersom man hinner glömma början på en text innan man når till slutet. Det innebär att studenter med dyslexi måste lägga mycket tid på att avkoda en text, och det kan påverka de rent praktiska möjligheterna att faktiskt hinna med att läsa kurslitteraturen. De studenter jag har talat med och intervjuat har också beskrivit hur svårt det är att få tiden att räcka till för att hinna gå igenom texterna och tillgodogöra sig innehållet.

Nedre gränsen för funktionell läsning bedöms ligga runt 100 ord/minut för normalprosa, alltså samma hastighet som textremsan på TV. På 1970-talet ansågs en läshastighet på ca 200

¹ Med avkodning avses här den process där de enskilda bokstävernas visuella form och ljudvärde identifieras och där man utifrån det känner igen ett ord som har en ljudkaraktär och bär med sig ett innehåll. (Stadler, 1994. s. 40)

ord/minut vara nödvändig för att klara akademiska studier (Herrström, ej publicerat). Det blir då tydligt att långsam läsning är en svårighet för studenter med dyslexi. Läger man till det svårighet med att avkoda texten blir problemen ännu större. Svårigheter med att rätt uppfatta funktionsord eller formord¹ som ”inte”, ”och”, ”ej” och liknande ord som kan ändra en menings innebörd bidrar också till att läsförståelsen blir nedsatt.

När det gäller undervisning så sker en stor del av dagens undervisning i form av självständigt arbete och informationssökningar av olika slag. Om man på grund av sina svårigheter att läsa och skriva inte kan utnyttja söktjänsterna som finns, så är man automatiskt utestängd från att delta. Även att utnyttja tryckta källor såsom t ex upplagsverk blir svårt när man har problem med stavning.

Mina egna möten med personer med läs- och skrivsvårigheter och det som kommer fram i litteraturen vittnar ofta om vilka svårigheter de haft i skolan, inte minst genom bristande kunskap och intresse från skolans sida, och en ovillighet att ta itu med problemet från de som borde kunna ge den hjälpen. Se exempelvis ”Att lämna skolan med rak rygg”, 1997, s. 141 ff. för personliga uttalanden från dyslektiker. Ofta har det gått många år utan att de har fått den hjälp som de borde ha fått på ett tidigare stadium, och detta har lett till att de har uppfattat sig själva som ”dumma”, ”lata” och mindre värda än sina kamrater. De som har fått hjälp efter att de har avslutat den obligatoriska skolan har ofta fått en möjlighet att bevisa att det inte har varit något fel på deras begåvning, och att de har kunnat prestera goda resultat med rätt hjälp.

1.3.3 Hjälpmedel för dyslektiker

Olika typer av hjälpmedel har utvecklats för att underlätta för dyslektiker att läsa och skriva, ofta i form av dataprogram eller tillbehör som gör det möjligt att t ex scanna in en text och få den uppläst, och olika typer av skärmläsare med talsyntes som gör det möjligt att få exempelvis en webbsida uppläst. Dataprogram som ”Stava Rätt” är anpassade särskilt för dyslektiker och ger hjälp genom att lämna förslag på olika alternativa stavningar och genom att visa ord i olika sammanhang. Det finns även elektroniska lexikon som kan kopplas till ordbehandlingsprogram som ”Word” och göra det enkelt att snabbt hitta ett ord. Ett exempel på ett sådant program är Wordfinder som ger tillgång till elektroniska ordböcker och kan

¹ Med funktionsord och formord avses här ord som i första hand anger relationen mellan andra ord eller satser.

användas tillsammans med program som Word och Excel. Man kan även med talsyntes få den text man skriver uppläst medan man skriver den för att lättare upptäcka eventuella fel.

De olika hjälpmedlen finns oftast på ett mindre antal datorer som är tillgängliga på biblioteken. Nackdelen är att programmen är dyra i inköp och resurserna begränsade, så tillgången blir också begränsad.

Biblioteken tillhandahåller talböcker, i kassetformat eller i DAISY-format¹ som kan användas av dyslektiker. Studenter har också rätt att få sin kurslitteratur som talböcker via Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB. Det krävs då att man är låntagare hos TPB, vilket man kan få hjälp med av handikappsamordnaren på högskolan. För att kunna få sin litteratur i anpassat format krävs det också att litteraturlistor skickas in i god tid, vilket kan göra det svårt att få fram litteratur med kort varsel.

En annan resurs som biblioteken kan tillhandahålla är ”Bok och band” som är böcker inlästa på band, där man har möjlighet att följa med i texten medan man samtidigt lyssnar på bandet. Det finns ofta flera olika hastigheter att välja mellan vid avlyssningen så att man kan anpassa hastigheten för att passa sin egen läshastighet. Detta är mera av ett läshjälpmedel och oftast är det fråga om skönlitteratur.

Även andra former av hjälp till dyslektiker erbjuds av de flesta högskolor. Det kan handla om möjlighet att få anteckningshjälp, förlängd tid vid tentamen eller andra former av stöd. Det är dock inte alltid som generella former av stöd är lämpliga för en viss individ. De stora skillnaderna i hur läs- och skrivsvårigheter visar sig hos olika personer gör att det kan vara svårt att finna fram till en lämplig metod.

¹ DAISY- format avser talböcker i CD-ROM-format som kan lyssnas av på en dator eller en särskild uppspelningsapparat.

1.4 Disposition

Uppsatsen är disponerad på följande sätt: I inledningen har gett en bakgrund till varför jag har kommit att intressera mig för ämnet och ger en kortfattad definition av hur dyslexi kan yttra sig. I kapitel två redogör jag för mitt syfte, problemformulering och frågeställning. Tredje kapitlet tar upp metodfrågor och behandlar delfrågeställningar, urval och genomförandet av undersökningen. Fjärde kapitlet innehåller min litteraturgenomgång och handlar huvudsakligen om hur bibliotek uppfattas av studenter och hur det används av dem. Här finns också en genomgång av vilka riktlinjer och lagar som styr bibliotekets och högskolans service riktad till funktionshindrade och vilka målsättningar som ligger till grund för verksamheten. Femte kapitlet handlar om den svenska debatten om dyslexi och aktuella teman i forskningen kring dyslexi. Kapitel sex är en genomgång av intervjuundersökningen med tonvikt på de olika teman som jag har försökt att undersöka genom mina intervjuer. I sjunde kapitlet diskuterar jag resultatet av intervjuerna och anknyter till mina delfrågeställningar och min litteraturgenomgång. Åttonde kapitlet innehåller mina avslutande reflektioner hur biblioteket fungerar för studenter med dyslexi och om hur det upplevs att studera med dyslexi. Slutligen finns det en litteraturlista och som en bilaga finns frågorna som ställdes vid mina intervjuer.

2. SYFTE, PROBLEM OCH FRÅGESTÄLLNING

2.1 Syfte

Syftet med uppsatsen är att belysa hur biblioteket uppfattas av någon som har stora svårigheter att använda det som i första hand erbjuds på ett bibliotek, dvs. tryckt text i olika sammanhang.

Jag har valt i första hand att rikta min uppmärksamhet på högskolestuderande. Jag gör det främst med tanke på att de har tagit sig genom utbildningssystemet så här långt och att de förmodligen har en ovanligt stark motivation och vilja att fortsätta arbeta för att nå sina mål. Det är ju också, enligt min mening, besvärligt att bedriva högskolestudier utan att använda bibliotek. Här borde de studerande, även dyslektiker, ha någon form av erfarenhet av högskolans bibliotek.

Det har dock visat sig i tidigare studier att studenter inte använder högskolans bibliotek i så stor utsträckning som man skulle kunna föreställa sig, och att de använder andra media för att få tillgång till litteratur. Främst studenter inom teknologiska ämnen använder i stor utsträckning elektroniska media framför de traditionella bibliotekstjänsterna (Se Lindberg-Sand, 2002, för en studie genomförd vid Lunds universitet). Det framgår dock av denna undersökning att studenter ökar sitt användande av biblioteket när de kommer till det stadiet i sin utbildning att de behöver söka information för att skriva självständiga arbeten och i samband med studiemetoder som kräver självständigt informationssökande. Man kan därför förmoda att även de studenter som inte under den tidigare delen av sin utbildning använder biblioteket kommer att göra det under de senare delarna.

Att jag har valt att inrikta mig på högskolestuderande innebär dock inte att min undersökning kommer att enbart handla om högskolebibliotek. Även folkbibliotek har betydelse för studenter när det gäller att få tillgång till litteratur och andra media, och de kommer därför att tas upp i undersökningen. För studier om högskolestuderande och folkbibliotek hänvisas bland annat till Thórsteinsdóttir, 1997, *”Folkbiblioteken och de högskolestuderande”*.

2.2 Problem

Det grundläggande problemet för undersökningen är huruvida biblioteket för dyslektikern är en stängd dörr och bara finns till för andra, eller om man kan vända sig dit och mötas av förståelse och få hjälp.

2.3 Frågeställning

Den övergripande frågeställningen för denna uppsats blir sålunda: Vilken roll spelar biblioteket i utbildningen för studenter med dyslexi?

3. METODFRÅGOR

3.1 Metodval

Metoden jag valt är att intervjua personer som är intressanta i sammanhanget, dvs. högskolestuderande med dyslexi.

Min undersökning utgår från studenter med dyslexi och deras situation. Min avsikt är att studera dessa studenters syn på bibliotek. Det innebär att jag tar hänsyn till deras tidigare erfarenheter av bibliotek av olika slag. Att notera är att min undersökning alltså inte uteslutande är fokuserad på studenternas erfarenhet av högskolebibliotek, utan alla typer av bibliotek som de har erfarenhet av kommer att beröras. Det hade varit möjligt att utforma en enkätundersökning. Med tanke på att mitt syfte har varit att undersöka attityder och upplevelser snarare än rent statistiska uppgifter ansåg jag att intervjumetoden lämpade sig bäst. Inom ramen för en intervju kan man dessutom ställa följdfrågor och be om utförligare svar. Den personliga kontakten gör det möjligt att få ytterligare uppgifter som hade varit svåra att upptäcka in i en enkät. Spontana kommentarer och synpunkter är något som jag är intresserad av då de belyser intervjupersonens verkliga reaktioner som inte så lätt låter sig fångas i en enkät.

En kvalitativ ansats blev naturlig eftersom det gällde att bilda sig en uppfattning om ett fenomen och att tolka de intervjuades verklighetsbild, och uppfatta den situation de befinner sig i. Enligt Trost (1993) är en kvalitativ undersökning rimlig om man är intresserad av att försöka förstå människors sätt att resonera eller reagera och att hitta mönster och tendenser. Det innebär att de slutsatser som är möjliga att göra utifrån undersökningen inte automatiskt är möjliga att generalisera. Jag ser det inte som en svaghet i sammanhanget. Det som blir intressant är istället hur ett mindre antal personer i ett skeende upplever sin situation, och för det ändamålet är intervjun lämplig som metod. Vi har idag en viss kunskap om hur dyslektikerns problem ser ut i ungdomsskolan, dvs. grundskolan och gymnasiet. Inom högskolesektorn finns få undersökningar och högskolebibliotekets roll är lite utforskad.

3.2 Delfrågeställningar

Följande delfrågeställningar kommer att tas upp i undersökningen:

- Upplevs biblioteket som en tillgång eller ett hot av personer med dyslexi/läs- och skrivsvårigheter? Är biblioteket en förvirrande plats av motstridiga och svårtolkade intryck, eller en välkomnande plats för att finna de resurser och den hjälp man behöver för sina studier?
- Vilken roll spelar biblioteket i den totala utbildningssituationen, är det en tillgång eller ett nödvändigt ont som man gärna hade undvikit om det hade varit möjligt?
- Kan de olika hjälpmedlen vara ett sätt att nå fram till de resurser man behöver, eller innebär nödvändigheten att lära sig att använda datorer och de olika programmen ett ytterligare hinder?
- Vilken bild har studenter med dyslexi av högskole- och folkbiblioteket och hur har den skapats, vilka erfarenheter ligger till grund för bilden?
- Har personalen på biblioteken möjlighet att hjälpa dem som behöver hjälp, och finns det tid och resurser att ge den hjälp som finns?
- Finns det en villighet att ge den nödvändiga hjälpen, eller blir den hjälpsökande hänvisad att leta själv?
- Är det faktum att man för att kunna utnyttja hjälpmedlen måste gå till en särskild lokal eller vissa datorer något som kan bidra till att det skapas en motvilja att använda dem och därigenom bli utpekad som en individ med problem?

3.3 Urval

Studenter med dyslexi var problematiskt att hitta för en intervju. Det var svårt att få tag i personer som kanske inte ville betona sitt funktionshinder och som ofta upplevde att de hade väldigt ont om tid eftersom studierna upptog så mycket av deras tid. Att uppnå någon form av representativt urval har knappast varit möjligt utifrån upplägget av undersökningen och de begränsade resurser som har funnits för arbetets genomförande. Som nämnts ovan ser jag inte detta som en stor nackdel i just denna typ av undersökning, då avsikten inte varit att komma fram till några generella slutsatser. För att få kontakt med informanter som är intressanta har jag vänt mig till personer jag är bekant med sedan tidigare och som har förklarat sig vara intresserade av att medverka. Jag har även haft möjlighet att delta i en workshop som hölls av Malmö högskola för att informera om hjälpmedel för dyslektiker. Där fick jag kontakt med studenter med dyslexi. Jag också lagt ut information om mitt arbete på Malmö högskolas bibliotek och varit i kontakt med dem som är engagerade i bibliotekets verksamhet med digitala hjälpmedel för dyslektiker. Jag har i de sammanhangen informerat om mitt arbete och dess inriktning, och lämnat min adress, telefonnummer och e-postadress och bett intresserade

att kontakta mig. Jag har betonat att alla informanter kommer att vara anonyma och att jag inte kommer att lämna ut personuppgifter.

Jag har skickat e-post till lokala företrädare för FMLS och förklarat mitt ärende, men har inte fått några svar därifrån. Jag förutsåg svårigheter med att hitta intervjupersoner, och det har försvårat undersökningen. De personer jag har intervjuat i undersökningen blev en person i bekantskapskretsen och två personer jag fick kontakt med genom att närvara vid workshopen jag nämnde ovan. En fjärde person fick jag kontakt med genom mitt arbete vid Malmö Högskola. Totalt har jag alltså kunnat genomföra fyra intervjuer, vilket är ett begränsat urval i alla hänseenden. I den här typen av undersökning har det inte känts som något stort hinder. Av de studenter jag har intervjuat har tre studerat statsvetenskap, och en studerat folkhälsovetenskap. Det har alltså inte varit fråga om ett varierat urval i den meningen att jag har studenter med olika typer av ämnesinriktning.

3.3 Tillvägagångssätt

Jag har utformat en strukturerad intervjuplan med ett antal frågor som ska täcka in ett antal teman som jag har funnit intressanta. Den är strukturerad i den meningen att den innehåller ett antal frågor som ställs till alla deltagare, men det finns inte några fasta svarsalternativ. Avsikten med att ha färdiga frågor är att försäkra mig om att samma område täcks in i samtliga intervjuer snarare än att försöka att styra intervjuerna.

- Det första temat gäller biblioteksanvändande i stort, inte bara om man använder biblioteket i sin utbildning utan om man överhuvudtaget använder det, och i så fall hur. Här finns frågor om hur ofta och i vilka sammanhang man besöker biblioteket och vilka av bibliotekets tjänster man använder.
- Det andra temat gäller vilken bild man har av biblioteket och hur den har utformats, vilka källor som ligger till grund för den och vilken information man har fått. Här finns frågor om vilken information man har fått om biblioteket, och hur man tycker att den motsvarar det behov man har.
- Det tredje temat gäller själva upplevelsen av biblioteket, hur känns det att vara användare? Är det något man gör gärna, eller är det bara av nödvändighet man gör det? Hur känns det att behöva ställa frågor till personalen och hur blir man bemött?

Här finns frågor om man upplever biblioteket som lätt att använda och hitta i, och om det upplevs som om man är välkommen att ställa frågor till personalen.

- Ett fjärde tema är mera allmänt utformat och handlar om hur man upplever sin situation som högskolestuderande med dyslexi. Här finns frågor om vilken hjälp man har fått från högskolan och hur man har upplevt att man har blivit bemött i sin situation.

En del av frågorna har hämtats från enkätstudien ”*Studenternas bibliotek: Delstudie 2: Tusen studenter om biblioteket- vanor, attityder och krav.*”, 1995, som genomfördes under 1995. Frågorna var lämpade för att täcka in de frågeställningar som jag fann intressanta, men kom i intervjuform inte att bli lika strikta som i enkätformen.

Intervjuerna har genomförts med bandspelare för att slippa behovet av att anteckna under intervjun, och har varit tänkta att ta ca en timme i anspråk. Det har dock visat sig vid de intervjuer som jag har gjort att det inte räcker med en timme utan det har tagit längre tid. Jag har fått mycket material att arbeta med, och det har även rört allmänna frågor i samband med hur de intervjuade har upplevt sin situation. Min intervjuplan har fungerat som en ram för intervjun, men har inte alltid följts helt när det har gällt ordningsföljd av frågorna, men samtliga frågor har täckts in. Intervjufrågorna återfinns i bilaga 1.

3.4 Sökprocessen

Vid sökningar efter material har jag använt sökmotorer som Google, som har gett ett stort antal träffar på officiellt material som olika organisationer lagt ut. Exempelvis FMLS olika webbsidor har hittats vid sökningar via sökmotorer. Det har då handlat om ett ganska varierat material som har innehållit allt ifrån officiella webbsidor av olika slag producerade av myndigheter som Skolverket, till personliga sidor producerade av privatpersoner. Mycket intressant material har kommit fram den här vägen, men har ibland varit tveksamt ur källkritisk synpunkt. Det gäller då främst de privata sidorna, som ändå innehåller mycket av intresse och användbara länkar. Det mesta av materialet var av ganska allmän natur, men även forskningsrapporter av olika slag. Sökorden som användes var ”dyslexia”, ”education”, ”library”, och på svenska sidor ”dyslexi”, ”bibliotek”, ”vuxna”, ”vuxenutbildning” med olika former av trunkering. Sökningarna gav ett stort antal träffar, men det var bara en del som jag

bedömde som intressanta. Många av träffarna handlade om dyslexi i samband med barn och grundskola, och det var svårare att hitta användbara träffar som berörde högskolestuderande.

Sökningar i databaser har varit mera användbara och har gett ett stort antal artiklar, bland annat har databaser med elektroniska tidskrifter som t ex EBSCO varit användbar för att hitta artiklar i fulltext. Här har sökord som ”dyslexia”, ”adults”, ”library” och ”education” använts med varierande former av trunkering. Även ELIN, Lunds universitetsbiblioteks databas över elektroniska tidskrifter har gett gott utbyte. Även här gäller att jag har hittat en stor mängd artiklar som berör barn och ungdomar och skolverksamhet, men det har varit ett mindre urval av artiklar om dyslexi och bibliotek. Artiklar från fulltextdatabaser har varit användbara för att få en uppfattning om var forskningen befinner sig idag, men för en översikt över ämnet har böcker varit mera användbara.

Jag har även gjort sökningar i den nationella bibliografiska databasen LIBRIS efter litteratur, och använt sökord av samma slag som ovan. Det har gett en relativt stor träffmängd på litteratur om dyslexi, både allmänt och i samband med skolan, främst grundskolan och gymnasiet, men mindre mängd träffar som berört högskoleutbildning.

4. LITTERATURGENOMGÅNG

4.1 Bilden av biblioteket

Jag har som en flitig läsare och biblioteksanvändare varit förvånad över att människor i min omgivning inte har sett biblioteket som en resurs som har funnits till för dem, utan bara har varit för andra. Det har även gällt personer som läser mycket, men de besöker inte biblioteket och uttrycker en åsikt att det inte finns något där för dem, eller att de inte känner att biblioteket skulle kunna fylla de behov som de ändå har av information. Det intressanta är att jag sällan har hört några negativa åsikter om biblioteket som företeelse, men det har inte varit något för dem. Det har kanske berott på bilden av biblioteket som något ”kulturellt”, inte riktigt vardagligt och öppet för alla som det är tänkt att det ska vara om man ser till folkbiblioteken.

Bilden av biblioteken i massmedia har undersökts tidigare, och den har visat sig vara ganska gammalmodig och inte stämma med det som faktiskt finns på ett bibliotek idag. Magisteruppsatsen *”Att synas är att finnas”* från BHS (Bibliotekshögskolan i Borås) av Annelie Ekberg-Andersson och Annastina Kapla, som kom ut år 2000 behandlar bilden av utbildningsbiblioteken, dvs. skol- och högskolebibliotek, och den ger en bild av hur bibliotek skildras i massmedia. De visar att det är sällan som bibliotekens möjligheter som något annat än boklager eller kulturförmedlare skildras. Det kan förmodligen knytas till att de som skriver i dagspress är präglade av sina egna minnen av bibliotek, innan informationstekniken byggdes ut och andra media än enbart böcker blev tillgängliga på biblioteken. Debatten har ofta kommit att handla om att informationstekniken och främst Internet skulle göra biblioteken överflödiga, och därmed ännu mindre intressanta att besöka för den som inte känner att de vill ta del av ett ”kulturellt” utbud. Artiklar som behandlar utbildningsbibliotek har ofta ett inslag av sensationsskapande eller dramatik, och som exempel tas fram en stort uppslagen artikel om att en bok i skolan lär ut doping, med stora rubriker. Det rörde sig om en artikel i Aftonbladet om att en bok kallad ”doparnas bibel” fanns tillgänglig på vissa skolbibliotek, dock utan att ange vilka. Det är ett exempel på att artiklar om skol- och utbildningsbibliotek ofta handlar om sensationella eller dramatiska nyheter, men mera sällan om vad verksamheten egentligen innebär. De artiklar som beskriver bibliotekens verkliga verksamhet är oftast skrivna av författare eller bibliotekarier som arbetar inom biblioteksvärlden, men de publiceras ofta på kultursidorna, som kanske inte är allmänt lästa. På detta sätt kan bilden av biblioteket som

något för en begränsad grupp komma att bevaras och den verksamhet som bedrivs där fortsätta att vara känd för bara ett fåtal (Ekberg-Andersson, 2000).

I en artikel av T.D. Wilson med titeln "On user studies and information needs" rörande användarstudier och informationsbehov publicerad i "Journal of documentation" 1981 beskrivs olika hur användare kan uppleva att de får sina behov tillfredsställda (Wilson, 1981). Wilson syftar till att med sin artikel dels definiera vad information och informationsbehov är och dels hur användarna upplever att de får sina behov tillfredsställda. I artikeln nämns också distinktionen mellan "facts", fakta, "advice", råd och "opinion", åsikter. Det förutsätts då oftast att fakta är fritt från värdeomdömen, medan råd och åsikter är beroende av någons värderingar. Vilken typ av inhämtande av information det handlar om kan styra vilka källor man väljer att vända sig till.

Wilson presenterar en modell av hur informationssökande beteende uppstår som följd av ett upplevt behov från användarens sida. Strävan att få det behovet tillfredsställt kan leda till att användaren söker sig till olika former av system som är definierade som informationssystem, t ex bibliotek, eller till system vilkas främsta funktion är en annan men som ändå kan tillhandahålla information. Wilson nämner bilfirmor och mäklare som exempel på system vars främsta syfte inte är information men som ändå kan ge information om t ex marknadsmässiga priser.

Man kan välja att vända sig till en person snarare än ett system och Wilson kallar den vägen "information exchange" för att understryka att det är en process av mänsklig interaktion.

Denna interaktion kan vara mer eller mindre ömsesidig beroende på den relativa statusen hos de deltagande, och en obalans i status mellan de deltagande kan leda till att processen hindras, t ex om en person i en hierarki drar sig för att avslöja sin okunnighet för någon som upplevs ha en högre status.

I sin artikel tar Wilson upp tre grundläggande typer av behov och knyter dem till hur de kan ge upphov till informationssökande:

- Fysiologiska behov, som behovet av mat, vatten, skydd etc.;
- Känslomässiga, psykologiska behov, som uppnående av mål, personligt erkännande, social status och att bli bekräftad som person etc.;

- Kognitiva behov, behov av att lära färdigheter, att planera, utbilda sig och kunna förmedla kunskaper etc.;

I och med dessa uttalanden ansluter sig Wilson till en allmänt omfattad syn på mänskliga behov. De fysiologiska behoven räknas som de mest grundläggande och för att de övriga behoven ska bli aktuella krävs att de mest grundläggande är tillfredsställda. De övriga behoven kan rangordnas efter sin betydelse för individen, och komma att handla om att söka erkännande, social status och att uppnå en tillfredsställande levnadsstandard. De olika behoven är relaterade till varandra på så sätt att ett fysiologiskt behov kan ge upphov till ett känslomässigt eller kognitivt behov. Exempelvis behovet av att äta kan leda till att man tar reda på bästa sättet att tillaga en god rätt och får erkännande för det. Alla tre behoven behöver dock inte tillfredsställas vid varje tillfälle för att uppnå vad som kan upplevas som en positiv erfarenhet av informationssökandet. Dvs. om man har bemötts på ett uppmärksam, vänligt och engagerat sätt vid informationsdisken på ett bibliotek främjar det den fortsatta synen på biblioteket som en god plats att söka information på.

Wilson beskriver också olika hinder som kan finnas för att söka information och kallar dem ”barriers”, hinder för informationssökning. Ett sådant hinder kan vara att det inte upplevs som absolut nödvändigt att inhämta informationen eftersom man inte anser att den har så stor vikt. Ett annat hinder kan vara att kostnaden för att inhämta informationen kan upplevas som för hög. Det kan då handla om vilken insats i form av arbete, pengar eller känslomässig ansträngning som kan behövas för att skaffa informationen. Att behöva fråga någon som står över en i status kan leda till att man kan känna att man förlorar ansiktet eller status i en hierarki, och kan upplevas som ett alltför högt pris att betala. På samma sätt kan det upplevas som ett alltför högt pris att behöva be om hjälp med något som man upplever att andra inte behöver ha hjälp med. Det kan leda till att man undviker att söka information som man inte är säker på att man kan skaffa på ett sätt som inte avslöjar ens egen upplevda ”okunnighet” (Wilson, 1981).

Magisteruppsatsen ”*Biblioteksverksamhet för läshandikappade barn och ungdomar*” av Ingrid Arvidson (Arvidson, 1999) behandlar den verksamhet som bedrivs på folk- och skolbibliotek och framhåller att de läshandikappade i första hand har fått information om tillgången på t ex talböcker från andra källor än biblioteket. Det jag ser som betydelsefullt i sammanhanget är att biblioteken inte har lyckats att nå ut med sin information till dem som

hade behövt den. Detta kan bidra till att befästa en bild av bibliotek som enbart ett lager för böcker, och inte något som är av intresse för den som har svårigheter att läsa.

4.1.1 Biblioteksmyter

Det förekommer även ett antal svårutrotade myter om biblioteket som inte tycks vara mottagliga för verkligheten. Göran Gellerstam tar upp några biblioteksmyter i sin artikel "Information åt alla - en hörnsten i högskolans uppdrag" i boken *"Börjar grundbulten rosta?"* (Gellerstam, 1999)

Den första myten är att "Bibliotekens viktigaste arbetsuppgift är att skaffa in och låna ut låna ut böcker till studenter och forskare". Här bortser man helt från den ökande del av biblioteksanvändandet som berör bibliotekets övriga resurser som referenslitteratur, tidskrifter och elektroniska resurser som används på plats i biblioteket utan att det sker någon form av utlån eller registrering av att tjänsten används. De många studenter som använder biblioteket som arbetsplats och utnyttjar dess resurser i form av uppslagsverk, lexikon, tidskrifter och elektroniska resurser av olika slag blir osynliga i det resonemanget. Svårigheten med att lyfta fram vikten och omfattningen av de delarna av bibliotekets service ligger delvis i att den typen av användande inte registreras. Även om utlånen har ökat kraftigt utgör den verksamheten bara en mindre del av bibliotekets totala service.

Den andra biblioteksmyten är: "När vi nu kan hitta allting på Internet behöver vi inte längre biblioteken." Detta är ännu en myt som inte tar hänsyn till hur det verkligen ser ut med tillgången på av material på Internet. Även om det kan finnas tillgång till mycket intressant material på nätet är det sällan fråga om kvalitetsgranskad information av det slag som studenter och forskare behöver, och det finns stora problem med beständighet och källkritik med den stora mängd av osorterad information som finns. Det är ofta svårt att avgöra källa och kvalitetshalt på nätbaserat material, med undantag för det som är utlagt av officiella institutioner som universitet och myndigheter av olika slag. Det verkligt värdefulla materialet finns ofta i databaser som inte är fritt tillgängliga utan kräver någon form av abonnemang, som biblioteket eller högskolan står för. Missuppfattningen kan troligen förstärkas av en begreppsförvirring mellan de avgiftsbelagda databaserna med kvalitetsgranskat material och www som innehåller material som oftast är fritt tillgängligt. Språkbruket är ofta svävande när

man talar om elektroniska resurser, ” det ligger på nätet” är en vanlig men obestämd fras som ofta används.

Den tredje myten är: ”Studenterna behöver inte bibliotek. Varför kan de inte sitta hemma och läsa sin kurslitteratur?” Denna myt missar helt det faktum att studenterna står för den största andelen av biblioteksanvändningen, och att biblioteket har blivit en arbetsplats för många studenter. Ett undersökande arbetssätt har blivit allt vanligare även på grundutbildningarna. Kurslitteraturen är inte längre det enda som är nödvändigt för att följa undervisningen. Det leder till att god biblioteksservice blir allt mera nödvändig för alla studenter. Det finns ett stort behov att hitta andra typer av litteratur, och att kunna göra självständiga sökningar efter litteratur och andra resurser (Gellerstam, 1999).

De ovan nämnda biblioteksmyterna är främst formulerade med hänsyn till högskolebibliotek och forskningsbibliotek, men har giltighet även för folkbibliotek. Där handlar motsvarande myter ofta om att det enda som biblioteket sysslar med är att låna ut deckare och Alice Lyttkens- romaner åt äldre damer, vilket inte är särskilt nära verkligheten. Rapporten ”*Studenternas bibliotek*” understryker att det är mycket vanligt att högskolestuderande flitigt använder folkbibliotek för sina studier, både för att hitta litteratur och som arbetsplats (*Studenternas bibliotek. Slutrapport, 1996*). Det är ett faktum som ofta glöms bort eller verkar vara helt okänt i en del sammanhang och bidrar till den skeva bilden av hur biblioteket egentligen används.

4.1.2 Studenter och bibliotek

Enligt bibliotekslagen skall det finnas tillgång till ett högskolebibliotek vid alla högskolor (Bibliotekslagen SFS 1996:1596. § 6). Det finns dock inga detaljerade föreskrifter för hur biblioteksservice ska utformas, eller några detaljerade riktlinjer för hur stora resurser som skall avsättas till biblioteksfunktionen. I SOU 1991:72, ”*En kreativ studiemiljö*”, sägs att det internationellt i dessa sammanhang brukar sättas en minigräns för bibliotekets andel av högskolans totala kostnader på ca 5 procent. Denna siffra kommer man inte i närheten av på de svenska högskolebiblioteken där andelen av kostnaderna är mycket lägre. Som exempel kan nämnas att Lunds universitetsbibliotek under 2001 stod för en andel av 2,85 % av universitetets kostnader, och Malmö högskolas bibliotek för 3,02 % av högskolans totala

kostnader(BIBSAM, sammanställning av högskolebibliotekens och högskolornas kostnader från SCB och Högskoleverkets NU-databas). Man ligger alltså betydligt lägre än vad som internationellt anses vara rimligt, och under de senaste åren har det skett en minskning av kostnadsandelen. Från 1997 till 2000 minskade den sammanlagda kostnaden för biblioteken vid mindre och medelstora högskolor från 3,18 % av högskolans totala kostnader till 2,65 % av den totala kostnaden. Detta har skett samtidigt som det har varit en stor ökning av antalet studenter, och kraftiga prisökningar på litteratur och tidskriftsprenumerationer. Totalt sett har det alltså skett en minskning av resurserna samtidigt som behoven har ökat. Biblioteken har halkat efter i kostnadstäckningen jämfört med de organisationer de tillhör, och har ställts inför kraven att uppfylla ökande behov med i realiteten minskade resurser. Under perioden ovan har högskolornas kostnader ökat med 31 procent, medan bibliotekens kostnader endast har ökat med 22 procent (Åslund, 2002).

Den stora utökningen av antalet studenter och inrättandet av nya högskolor och nya utbildningar har lett till att högskolebiblioteken har haft svårt att bygga upp sin service i takt med behovet. Många av de nya högskolornas bibliotek befinner sig fortfarande under uppbyggnad, även om det har gått några år sedan de inrättades (Ericson Falk, 1999). Den geografiska spridningen av högskolorna och deras studenter har också gjort att även folkbiblioteken har kommit att bli resurser för studenternas litteraturförsörjning, och det har inneburit en ökad efterfrågan som det inte alltid har funnits resurser att möta när det gäller de mindre folkbiblioteken. Av den anledningen är också folkbiblioteken av intresse när det gäller min undersökning, även om tyngdpunkten inte ligger där. Det har också visat sig att det lokala folkbiblioteket är en viktig källa till litteratur för de studenter jag hittills har intervjuat.

Mina egna erfarenheter som student har visat att det inte är så att högskolans bibliotek är den enda källan till litteratur för studenter. Det har bekräftats av mina intervjuer och av samtal med bibliotekarier bland annat på mitt eget lokala folkbibliotek. Man söker sin kurslitteratur på de olika bibliotek som finns tillgängliga, och gärna de bibliotek som man trivs med.

När det gäller att välja vilket bibliotek som används är det ofta faktorer som tillgänglighet och upplevd servicenivå som är viktiga. Det är inte självklart att man väljer högskolans bibliotek om det är så att det går att hitta den nödvändiga litteraturen på annat håll. Många studenter är bosatta utanför studieorten, och det är inte alltid lockande att göra resor enbart för att skaffa fram litteratur. Om den finns tillgänglig i hemorten kommer man att låna den där. Den begränsade tillgången på böcker på högskolebiblioteken gör också att det finns behov av att

söka sig till andra bibliotek. Detta leder till ett ökat tryck på folkbiblioteken som inte alltid är lätt att tillgodose. En konflikt kan uppstå mellan de olika bibliotekens uppdrag och det faktum att högskolebiblioteken får bidrag av staten för att uppfylla sin uppgift, medan folkbiblioteken i huvudsak är betalda av kommunerna och inte alltid har resurser som är beräknade för att kunna tillgodose studenternas krav. Situationen kan kompliceras av att studenterna kan uppleva att de har rätt att som kommuninnevånare ställa krav på det lokala biblioteket att det ska kunna uppfylla deras krav, även om det innebär att kraven kommer i konflikt med andra användares krav på resurser. En del folkbibliotek har som policy att hjälpa till med kurslitteratur, medan andra har valt att inte göra det. Det kan leda till att biblioteket och bibliotekarien uppfattas som negativa och otrevliga. Undersökningar visar att studenters bedömning av bibliotek beror till stor del just på om de kan få hjälp med kurslitteratur (Jonsson, 2002). För en användare som inte har kunskap om vad som ligger bakom biblioteksarbete kan det vara svårt att förstå varför man gör skillnad mellan olika typer av litteratur. Den bakomliggande logiken kan vara svår att förstå, t ex att man inte lånar in böcker från ett närliggande bibliotek i en annan ort eftersom rutinerna för fjärrlån säger något annat.

Ett annat argument för bedömandet av biblioteket som framförs av informanterna i Jonssons undersökning är att man gärna vill att bibliotekarien söker och hämtar material, istället för låntagaren. Argumentet är att det går fortare och kan bero på att man upplever en tidsbrist. Det skulle också kunna vara ett intressant argument för en dyslektiker som har upplever att det är svårt att hitta på hyllorna. I sin undersökning har Jonsson inte tagit upp frågan om läs- och skrivsvårigheter, men det är en intressant infallsvinkel ur en dyslektikers synpunkt. Å andra sidan är det vanligt från bibliotekariers sida att försöka att ge hjälp till självhjälp. Man inriktar sig då istället på att visa låntagaren hur de i fortsättningen kan göra för att hitta materialet de söker, men det uppfattas inte alltid som positivt. Informanterna i Jonssons undersökning har varierande inställning till bibliotek. Ett talande citat är ”Man ska inte behöva förstöra dagen bara för att man går till biblioteket”. Det är knappast ett citat som tyder på en positiv uppfattning, men det är svårt att veta hur representativt det är. Förmodligen beror det mycket på vilka förväntningar man har på biblioteket och hur man upplever att de blir uppfyllda. Många bedömde biblioteket efter hur de blev bemötta när de kom med sina listor med kurslitteratur, och där varierar det ju mellan biblioteken hur man ställer sig till att skaffa fram kurslitteratur. (Jonsson, 2002)

Om man upplever att man blir illa bemött kan det befästa rädsla och negativa uppfattningar som redan finns och skapa en ännu mera negativ bild av biblioteket som en plats för andra men inte för en själv. Om man ber om hjälp för att man har verkliga svårigheter och bemöts av en uppfattning av att man borde kunna söka själv, kan det lätt tolkas som en bekräftelse på att man inte har på ett bibliotek att göra. Att bli mött av värderande kommentarer kan i så fall göra situationen ännu mera negativ.

Kurslitteratur av mera specialiserad typ är ofta inte intressant för andra låntagare, och det kan vara svårt att motivera inköp av den på ett mindre bibliotek. Behovet av att fjärrlåna litteratur för att tillgodose studenter kan innebära att resurserna på andra områden minskar. Det kan innebära att folkbibliotekens övriga verksamhet kan lida avbräck och att det kan uppstå en situation där de studerande ställs mot ”allmänheten”. Studenter kan också komma att upplevas som krävande och besvärliga eftersom de ofta behöver böcker och annan litteratur snabbt, och kanske inte har möjlighet att vänta eftersom man behöver böckerna för en viss kurs eller arbete inom en given tid. Studier visar att folkbibliotek ofta är en första anhalt för studerande i deras sökande efter bredare litteratur för temaarbeten, men att högskolebiblioteket är den källa som oftast används för att hitta specialiserad litteratur inom de aktuella ämnena (Thorstéinsdóttir, 1997). Ofta finns det stora skillnader mellan olika utbildningar när det gäller möjligheten att hitta kurslitteratur på folkbibliotek. Ju mera ”smal” litteraturen är, desto mindre sannolikt att den köps in av främst mindre folkbibliotek.

Förutom behovet av litteratur ställs också kravet på biblioteken att de ska kunna erbjuda arbetsplatser och läsplatser för studenterna, och det är något som är mycket efterfrågat. Det är ofta svårt att tillmötesgå behovet för de mindre biblioteksenheterna som ofta har ett begränsat öppethållande och små lokaler som ofta inte är anpassade för en verksamhet som sträcker sig utöver bara att tillhandahålla litteratur. Förutom en efterfrågan på tysta läsrum för enskilda studier finns det ett ökande behov av lämpliga utrymmen för att kunna arbeta i grupp och kunna använda datorer för att skriva ut och göra sökningar. Det leder ofta till problem med begränsade utrymmen, och är en av de frågor som har varit viktiga för de studenter som jag har intervjuat. Göran Gellerstam understryker i sin artikel från 1999 i debattskriften ”*Börjar grundbulten rosta*”, att man redan i förslagen som lades fram av 1989 års högskoleutredning, betonade vikten av att ta hänsyn till studenternas behov av läsplatser och grupprum vid planering av bibliotekslokaler (Gellerstam, 1999). Vikten av läsplatser och arbetsplatser på biblioteket förs också fram i BIBSAM-rapporten ”*Studenternas bibliotek*” och det framhävs

att biblioteket i allt högre grad har blivit studenternas arbetsplats, och att läsning är en av de viktigaste aktiviteterna utöver informationssökning och olika slag av lån (*Studenternas bibliotek. Slutrapport*, 1996). Det gäller samma sak här som angående litteratursökningar och lån, att folkbiblioteken i stor utsträckning används av studerande vilket kan upplevas av andra låntagargrupper som att de trängs ut från biblioteket av studenter. Det kan då uppstå problem med frågan om vilka som är de mest prioriterade låntagargrupperna. Detta kan leda till konflikter och missnöje. Det är upp till varje kommun att välja vilka prioriteringar man vill göra. Bibliotekslagens bestämmelser om att biblioteken skall ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade och andra minoriteter, liksom åt barn och ungdomar bildar ramen. Det kan då uppstå en svårighet att finna en balans mellan de olika gruppernas krav, något som inte är ett nytt problem för folkbiblioteken (Thorstéinsdóttir, 1997).

4.1.3 Biblioteket och dess icke-användare

När jag här skriver om bibliotek är det viktigt att påpeka att det inte handlar om högskolebiblioteket i första hand. Jag har tidigare hänvisat till en studie av studenters användande av sitt högskolebibliotek som utförts vid Lunds universitet där man funnit att grupper av studenter inte använder högskolebiblioteket. Det handlar då ofta om studerande på grundnivå som inte använder biblioteket eftersom de kan finna sin litteratur på annat sätt, oftast genom att köpa in den eller hitta den genom elektroniska källor (Lindberg – Sand, 2002). Det är ofta studenter på de tekniska utbildningar som uppger att de sällan besöker sitt högskolebibliotek. Biblioteket visar sig dock bli en viktig källa för information längre fram i utbildningen när olika typer av uppsatsarbeten och examensarbeten ska genomföras.

I resonemanget nedan kommer det att handla om användande av bibliotek i en bredare betydelse, och innefatta i första hand folkbibliotek.

Vilka är det då som inte använder biblioteket, och varför har man gjort det valet? Det är inte så vanligt att det uttalas öppet negativa åsikter om biblioteket som institution, men okunskapen om vilken typ av service biblioteken kan ge kan tydligen vara utbredd. Frågan är om det beror på bristande information, dåliga erfarenheter eller ovilja att besöka en plats där man känner sig ovälkommen. Ett dilemma när det gäller information från biblioteken är ju hur man ska nå utanför gruppen av dem som redan använder biblioteket. Information som ges på biblioteket når ju bara de som redan kommer dit, och information som ges i andra

sammanhang som i tidningar och tidskrifter kanske inte når fram till de man vill nå, eftersom de inte läser den typen av media.

Arvidson (Arvidson, 1999) tar i sin uppsats upp att låntagarna anser att informationen från biblioteket varit dålig när det har gällt tillgång på andra media än böcker, att man har fått mera information från andra personer än från sitt folkbibliotek. Det kan vara en faktor som bidragit till att man har fått uppfattningen om att biblioteket inte har det man behöver. Jag har inte kunnat finna särskilt många svenska studier om icke-användare av bibliotek, men magisteruppsatsen ”*Soffliggare i samhällets vardagsrum*” av Brissman/Brudal(2001) tar upp ett antal faktorer som kan vara av betydelse. Undersökningen här är utförd som en enkätundersökning kompletterad med intervjuer rörande användandet av ett stadsdelsbibliotek i Göteborg. Den belyser faktorer som kan bidra till att förklara varför en så stor del av de boende i området inte använder sitt lokala bibliotek. Det kan handla om kulturella vanor, att man inte känner sig välkommen till biblioteket, eller en osäkerhet om vad bibliotek egentligen är och vilka tjänster som finns där. Bilden av biblioteket som en plats där man måste gå på tå och som styrs av bibliotekarier med knut i håret tycks fortfarande vara vid liv. Brist på tid är ett annat argument för att inte besöka bibliotek, eller att man skaffar sina böcker på ett annat sätt. I det senare fallet tycks alltså inte bibliotekets övriga resurser som referensböcker, tidskrifter eller databaser vara av intresse, kanske för att man inte förknippar dem med bibliotek. Att inte känna till utbudet på biblioteket är också ett relativt vanligt svar i den undersökning som genomförts av Brissman/Brudal (Brissman, 2001). Bristande information tycks alltså vara en viktig faktor när det gäller icke- användare av bibliotek. Intressant och uppmuntrande är att det i undersökningen finns en positiv inställning till biblioteket som institution. Man ser det som något positivt även om man inte själv använder det.

Bland de slutsatser som dras i uppsatsen är att en av de vanligaste anledningarna som uppges till att inte besöka biblioteket är man skaffar sig böcker på annat sätt, och att man därför inte tror att biblioteket kan tillhandahålla den litteratur man söker, eller att det egna litteraturvalet skulle vara mindre ”godkänt”. Bilden av biblioteket som en fostrande inrättning i stil med skolan tycks leva kvar i medvetandet. Intressant är också att på frågan om vilka grupper biblioteket främst är till för så svarar de flesta i intervjuerna att de är till för någon grupp som de inte själva tillhör. Det kan ses som ett rättfärdigande eller en förklaring till att man inte själv använder biblioteket, det är ju avsett för någon annan. En känsla av att biblioteket som en inrättning med regler för uppträdande som man är osäker på kan bidra till att man väljer att

avstå från att besöka det. En bristande kunskap och känsla av att inte ha fått någon information om vad ett bibliotek egentligen är och vad det innehåller kommer också fram i intervjuerna (Brissman, 2001).

En känsla av främlingskap kan också ses i Carina Sjöholms bok *"Hellre lite dum än snobbig"* (1992), som behandlar arbetsplatsbibliotek och bilden av vad ett bibliotek och böcker egentligen är hos de tilltänkta låntagarna. Upplevelsen av böcker som något konstigt och märkvärdigt som bara akademiker utnyttjar, och att det är skillnad på "bra" och "god" litteratur diskuteras här, och det framgår hur pass tydlig klyftan är mellan de som tar del av kulturen och de som inte upplever sig vara välkomna i den eftersom de inte har "godkända" intressen och värderingar. Det klassbundna användandet av kultur framgår här tydligt. Har man inte som tradition att använda kulturella inrättningar och inte läser den typ av böcker som man tror biblioteket har i sitt bestånd har man ingen anledning att besöka det. Bilden av läsandet styrs också av en typ av mindervärdeskänsla, man ser sig inte som läsare av böcker om man inte läser böcker som anses som "svåra", som den litteratur som var obligatorisk i skolan. Känslan av att bli utsatt för en "kulturförmedling" som man inte känner utgår från sina egna intressen kan också ha betydelse, biblioteket blir då ytterligare en del av det uppfostrande systemet som man har upplevt i skolan och gärna vill slippa ifrån. Bilden av biblioteket som en institution, nästan en myndighet framgår av ett citat från en av de gjorda intervjuerna, och kan bidra till att avskräcka från användande (Sjöholm, 1992).

Även personer som använder bibliotek kan känna att det är en påfrestande miljö. I sin undersökning citerar Jonsson (Jonsson, 2002) en informant som beskriver sin inställning till biblioteket som att hon närmast har en fobi för bibliotek. Hon upplever att bibliotekarierna tycker att hon är dum som inte klarar sig själv, och drar sig för att be om hjälp eftersom hon inte tror sig kunna hitta själv bland hyllorna. Det är inte en inställning till biblioteket som gör att det känns positivt att använda det.

4.2 Dyslektiker och bibliotek

Vilken bild har dyslektiker av biblioteket och vad det har att erbjuda? En läsning av boken *”Det var ju inte dum jag var”* av författaren Staffan Ekegren (Ekegren, 1996) där 13 dyslektiker redovisar sina erfarenheter av bibliotek ger en ganska mörk bild. Biblioteket blir ännu en plats där man blir utpekad som mindre värd och okunnig och ”konstig”. Det talas mycket om utanförskap och att biblioteket är avsett för någon annan, men den upplevelsen behöver inte vara begränsad till dyslektiker. Personalens förmåga att hjälpa och stödja framstår som ganska begränsad eller obefintlig, om man nu inte är direkt fientlig eller avvisande, eller kanske bara oförstående. Att fråga efter en bok och bli visad till en hylla där man har svårt att läsa ryggarna på böckerna, eller kanske få dataskärmen med en obegriplig text vänd mot sig, är kanske inte den hjälp man hade hoppats på.

Andra undersökningar som Klasons uppsats *”På vilket sätt kan bibliotek vara användarvänliga för människor med dyslexi”* talar om att biblioteket kan upplevas som ointressant för dyslektikern eftersom man ändå inte läser böcker och därför inte har något behov av de tjänster som erbjuds (Klason, 2002). Man kan också möta uppfattningen att personen inte har någon uppfattning om vad som finns på ett bibliotek, eftersom man inte säger sig ha fått någon information om biblioteket under sin skoltid. Ofta upplevs det som svårt att använda bibliotekets katalog eftersom det där krävs att stavningen är korrekt, och det finns inte någon person att fråga om man har svårigheter. Att läsa på bokryggar kan också vara besvärligt, eftersom det är svårare att läsa vertikal text än horisontell. Att förstå sig på hur böckerna är uppställda på hyllorna är inte heller något som är självklart eller lättbegripligt. En önskan som uttrycks är att det kunde finnas någon form av lättbegriplig karta över var böckerna finns och hur man hittar i biblioteket (Klason, 2002).

Betydelsen av det bemötande som bibliotekspersonalen ger är också mycket stor för vilken bild användaren har av biblioteket. Det framkommer både hos Klason och i mina egna intervjuer, och är kanske något av en självklarhet, men saknar inte betydelse. Om man redan från början är rädd för att bli behandlad som ”avvikande” eller konstig är risken stor att man tar illa vid sig inför en behandling som kanske inte har den rätta förståelsen.

Mitt arbete på ett högskolebibliotek har fått mig att uppleva att dyslexi inte är ett problem som är begränsat till ungdomsskolan, utan allt fler dyslektiker söker sig till den högre utbildningen

och kommer därmed att ställa krav på att få den hjälp som de behöver, och som de har rätt till enligt Högskoleförordningen och FN:s krav på tillgänglighet för funktionshindrade. Det intressanta är, enligt min uppfattning, att man kan som privatperson med dyslexi undvika biblioteket om man upplever att det är en plats som väcker obehag. Det borde vara svårare att studera på högskolan utan att använda ett bibliotek i någon form, och därmed skulle jag kunna nå fram till människor som kanske inte under andra omständigheter skulle ha besökt ett bibliotek. Synpunkter om alla typer av bibliotek kommer att vara av intresse för undersökningen. Biblioteket är ju i många avseenden bokstävernas högborg, allting fungerar efter ett alfabet som kanske är skrämmande för många. Hur ska man kunna använda en bibliotekskatalog när t ex bokstäverna hoppar runt på skärmen, och man har svårt att skilja raderna åt? Högskolebiblioteken berörs eftersom det finns krav i lagen på att personer med olika slag av funktionshinder ska kunna studera, och det gör det nödvändigt att ha någon form av hjälpmedel även för läshandikappade.

4.3 Lagstiftning och riktlinjer

Funktionshindrades rätt till tillgång till att kunna delta i samhället på lika villkor är föreskriven i lag, FN har utformat standardregler för hur medlemsstaterna ska säkerställa tillgängligheten. Man lägger stor vikt vid att funktionshindrade ska kunna delta på lika villkor i samhället och utöva sina rättigheter och skyldigheter på lika villkor.

Lagstiftningen i Sverige innehåller också föreskrifter för hur tillgängligheten för funktionshindrade ska kunna bli delaktiga i samhället. Den lag som är aktuell i samband med det här arbetet är lagen om likabehandling av studenter i högskolan som förbjuder diskriminering på grund av könstillhörighet, etnisk tillhörighet, sexuell läggning och funktionshinder (SFS nr: 2001:1286).

4.3.1 FN: s standardregler för delaktighet och jämlikhet för funktionshindrade

FN: standardregler antogs av FN: s generalförsamling i december 1993. De är avsedda att vara normbildande och utgöra grund för politiska och moraliska beslut i medlemsstaterna (*Förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder. SOU 1997:176. 1997*).

Här finns föreskrifter om de regler som medlemsstaterna har åtagit sig att följa för att funktionshindrade ska kunna vara delaktiga i samhällslivet på samma villkor som andra medborgare, och kunna utöva sina medborgerliga rättigheter och skyldigheter. Reglerna har utformats med stöd av de erfarenheter som gjorts under Förenta nationernas handikappårionde (1983-1992). De har sin moraliska och politiska grund i de internationella reglerna för mänskliga rättigheter och är utformade för att försäkra samma rättigheter även till personer med funktionsnedsättningar. Reglerna innebär ett moraliskt och politiskt åtagande från de deltagande staternas sida att anpassa samhället till människor med funktionsnedsättningar.

Handikapp i reglernas mening avser en förlust eller begränsning i möjligheterna att delta i samhällslivet på samma sätt som andra, och beskriver mötet mellan människor med funktionsnedsättning och omgivningen. Enligt detta resonemang uppstår handikapp först när miljön inte är anpassad till människan med funktionsnedsättning. Syftet med reglerna är att fästa uppmärksamhet på brister i miljön och olika samhällsområden som information, kommunikation och utbildning som hindrar funktionshindrade att delta i samhällslivet på lika villkor. Staterna bör arbeta för att aktivt öka medvetenheten i samhället om människor med funktionsnedsättningar och deras behov, möjligheter och rättigheter. Staterna bör även försäkra sig om att det ordinarie utbildningsväsendet följer principerna om delaktighet och jämlikhet som det avses i reglerna.

Tillgänglighet är en viktig del av standardreglerna. Det gäller dels den yttre miljön som bör vara utformad så att funktionshindrade har tillgång till den, och dels tillgången till kommunikation och information.

Det läggs särskild vikt på rättigheten att kunna delta i utbildning på olika nivåer, och att en sådan utbildning ska vara en integrerad del av det normala utbildningsväsendet där så är möjligt.

FN:s standardregler kan hämtas på Handikappombudsmannens hemsida:

Handikappombudsmannen. Webbplats:

<http://www.handikappombudsmannen.se/start.asp?sida=>

4.3.2 Lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan

Den svenska högskolan har också ansvaret för att studenter med funktionshinder ges samma möjlighet att studera som andra.

Högskoleverket anser att det ansvar som högskolorna har för att studenter med funktionshinder skall nå full delaktighet och jämlikhet i enlighet med FN: s standardregler tydligt bör framgå av förordningstext. Högskoleverket föreslår att det i högskoleförordningen införs en föreskrift som tydliggör högskolornas ansvar för studenter med funktionshinder. (Högskolestudier och funktionshinder, 2000, sid. 8)

Denna rapport är en del av bakgrunden till lagen om likabehandling av studenter (SFS nr: 2001:1286), som trädde i kraft den 1 juli 2002. Uppdraget som gavs av regeringen till Högskoleverket omfattade bland annat en undersökning av situationen för studenter med funktionshinder och förslag till åtgärder för att förbättra studenternas situation vid högskolan.

Detta är den lag som ger föreskrifter om tillgänglighet för studenter med funktionshinder. Den handlar främst om att diskriminering på grund av funktionshinder inte får förekomma och att högskolan är skyldig att bedriva ett aktivt arbete för att främja studenters lika rättigheter.

Som funktionshinder definieras i lagen ”varaktiga fysiska, psykiska eller begåvningsmässiga begränsningar av funktionsförmågan som till följd av en skada eller sjukdom fanns vid födseln, har uppstått därefter eller kan förväntas uppstå” (SFS nr: 2001:1286.2 §).

Lagen innehåller förbud mot direkt och indirekt diskriminering och trakasserier på grund av en students eller sökandes könstillhörighet, etniska tillhörighet, sexuella läggning eller funktionshinder. Med direkt diskriminering avses missgynnande av en student eller sökande på grund av ett funktionshinder, genom t ex en mindre förmånlig behandling än vad som skulle ha varit fallet om det inte hade varit tal om en person med funktionshinder. Även behovet av anpassade och tillgängliga lokaler omfattas av förbudet mot direkt diskriminering.

Med indirekt diskriminering avses om man tillämpar kriterier, bestämmelser eller förfaringssätt som missgynnar studenter med funktionshinder eller de andra kategorier som nämns i lagen.

4.3.3 Dyslektiker och folkbibliotek

Folkbiblioteken har krav på sig i bibliotekslagen att ägna särskild uppmärksamhet åt funktionshindrade. Bibliotekslagen § 8 stadgar att folk- och skolbiblioteken ska ägna särskild uppmärksamhet åt bland annat funktionshindrade och erbjuda litteratur i former anpassade till dessa gruppers behov (SFS nr: 1996:1596).

Det finns även riktlinjer utfärdade av IFLA, (International Federation of Library Associations and Institutions) för utformningen av service till personer med dyslexi (Nielsen, 2002).

UNESCO, (United Nations Educational, Scientific and Cultural Organization, FN: s organ för internationellt samarbete inom utbildning, vetenskap, kultur och kommunikation) har även utfärdat ett manifest gällande folkbibliotek där man uttrycker sin tilltro till folkbiblioteket som en levande kraft för främjandet av utbildning, kultur och information. Detta ses som en viktig drivkraft i strävandet efter fred och andlig utveckling. Folkbiblioteken är till för alla, oberoende av ålder ras, kön, religion, nationalitet, språk eller samhällsklass. Särskilda tjänster skall kunna erbjudas dem som av någon anledning inte kan tillägna sig det gängse utbudet, bland annat personer med olika handikapp(*Svenska Unescorådets skriftserie, 2/1995*).

De flesta folkbibliotek har någon form av hjälpverksamhet riktad till olika grupper av funktionshindrade. Många bibliotek har någon form av hjälp till läshandikappade, särskilt då de större folkbiblioteken som har möjlighet att genomföra mera resurskrävande åtgärder. En titt på några biblioteks hemsidor visar att främst de större biblioteken har verksamhet och tjänster som riktar sig till funktionshindrade, talböcker erbjuds åt läshandikappade och exempelvis Helsingborgs stadsbibliotek har en verksamhet som kallas ”Ordverkstaden” och som beskrivs som ett centrum för kunskapsutveckling om läs- och skrivsvårigheter. Man kan även erbjuda tjänster som anpassade datorer för synskadade och dyslektiker, men det gäller även här att det främst är de större biblioteken som har möjlighet att erbjuda dessa tjänster som kräver relativt stora investeringar.

5. DEN SVENSKA DEBATTEN OM DYSLEXI

Under 1990-talet har en omfattande och uppmärksammas debatt förts om dyslexi. Olika ståndpunkter har framförts, och det har blivit tydligt att dyslexi är ett omstritt begrepp både i Sverige och internationellt.

En kommitté, tillsatt av dåvarande skolminister Ylva Johansson 1996, antog namnet Läs- och skrivkommittén. Uppdraget var att redovisa viktiga utgångspunkter för skolans arbete med att stödja elever med stora läs- och skrivsvårigheter samt föreslå åtgärder i förebyggande och avhjälpande syfte. Slutresultatet av dess arbete presenterades i den offentliga utredningen *”Att lämna skolan med rak rygg”* (SOU 1997: 8). I detta arbete argumenterar man för att stöd till elever med läs- och skrivsvårigheter bör innefattas av skolans normala pedagogiska arbete. Det diskuteras också om dyslexidiagnosen är användbar eller till hinder, och man för fram att man inom sjukvården sedan den 1 januari 1997 inte längre använder beteckningen dyslexi utan istället talar om specifika läs- och stavningsvårigheter.

Hösten 1996 inleddes den landsomfattande Dyslexikampanjen, som via olika typer av information i tidningar, teveprogram och annonser för att sprida information om dyslexi som ett osynligt handikapp. Kampanjen kan ses som en del av ett opinionsarbete som pågått sedan mitten av 1980-talet för att ge allmänheten ökad insikt om dyslexi och dess effekter i samhället. Flera organisationer stod bakom kampanjen. Bland annat ingick Svenska Dyslexistiftelsen och dess stödförening Dyslexiföreningen. Även FMLS, Förbundet funktionshindrade Med läs- och Skrivsvårigheter, ingick bland dem som var verksamma i kampanjen, liksom Skolverket och kulturinstitutioner som studieförbund och bibliotek.

Svenska Dyslexistiftelsen har som sitt syfte att främja forskning om dyslexi och att sprida information och kunskap och att företråda dyslektikers intressen. Man definierar dyslexi utifrån ett medicinskt och kognitionspsykologiskt perspektiv som ett funktionshinder som är biologiskt grundat och drabbar ca 5-10 procent av befolkningen. Åtgärder bör enligt detta perspektiv sättas in på ett så tidigt stadium som möjligt för att förhindra att svårigheter hos barn drabbade av dyslexi utvecklas till bestående handikapp.

Debatten är polariserad och det går att urskilja två ståndpunkter. De motsatta ståndpunkterna kan sammanfattas som diagnos och icke-diagnos.

Å ena sidan finns den neuropsykologiska inriktningen som förklarar dyslexi med biologiska faktorer. Det handlar då om avvikelser i hjärnans funktioner som kan vara ärftligt betingade. Man syftar till att på ett tidigt stadium upptäcka och diagnostisera dyslexi hos drabbade barn för att undvika att det utvecklas till ett bestående handikapp. Man definierar dyslexi som ett läsproblem, som har sin utgångspunkt i bristande fonologisk förmåga som leder till svårigheter med att tolka sambandet mellan språkets ljud och orden. Detta leder tillsvårigheter att tolka sambandet mellan språkljuden och ordens betydelse. Tester och utredningar används som grund för en dyslexidiagnos. Diagnosen förespråkas som ett medel för att dels ge barnet en möjlighet att hantera sina svårigheter genom att få en förklaring till dess orsaker, och dels bli befriat från anklagelser om att vara dum/lat (Lindell, 1998 och Zetterqvist Nelson, 2000).

Det motsatta perspektivet kallas hos Lindell (Lindell, 1998) för reformpedagogerna och företräder en inriktning som ställer sig kritiskt till bruket av diagnoser och till dyslexibegreppet som sådant. Det framförs åsikten att det finns en stor risk för att diagnosen i stället blir en självuppfyllande profetia och bekräftar elevens känsla av att vara avvikande. Man menar i stället att läs- och skrivsvårigheter orsakas av emotionella, sociala och pedagogiska förhållanden. Reformpedagogerna menar att specialpedagogikens metodik och kompetens måste få genomslag i skolans samlade arbete i stället för att en viss grupp av elever ställs utanför den allmänna pedagogiska processen. Man befärar också att diagnosen innebär att orsakerna läggs på individen och att omgivningen därmed fritas från ansvar. Detta skulle i sin tur kunna innebära en konservering av missförhållanden och att lästräning ersätts av tekniska hjälpmedel utan att någon vikt läggs vid individens behov (Lindell, 1998 och Zetterqvist Nelson, 2000). I debatten som följde på utgivandet av *”Att lämna skolan med rak rygga”* (SOU 1997: 108) har kritiken riktats mot att kommittén har valt att anlägga ett så kallat normaliseringsperspektiv där man framför att alla barn bör kunna uppnå en god förmåga att läsa och skriva om de ges tillräckligt goda möjligheter. Därigenom har man vänt sig mot de ståndpunkter som förs fram av dyslexirörelsen med kraven på att ställa diagnoser och att vidta åtgärder för den enskilde individen, och kritiken har varit hård mot detta synsätt. Bland annat har kritik riktats mot att detta synsätt inte tar hänsyn till att det enligt diagnosens förespråkare alltid kommer att finnas en grupp individer som oavsett pedagogik kommer att ha svårt att nå en tillfredsställande läsförmåga (Zetterqvist Nelson, 2000). Enligt kritikerna innebär detta att

de som har svårigheter riskerar att lämnas utan det stöd de behöver om tyngdpunkten i stället läggs på den förda pedagogiken. Handikappsombudsmannen har framfört en del av denna kritik, som i grunden handlar om vilket synsätt som finns på användbarheten av en diagnos. Debatten har också kommit att handla om det överhuvudtaget finns något som kan kallas för dyslexi, och de så kallade bokstavsbarne, med DAMP, ADHD (DAMP = ”Deficits in Attention, Motor control and Perception”, även kallat hyperaktivitetssyndrom) och liknande kontroversiella diagnoser har nämnts som exempel på att en diagnos kan innebära en stämplingseffekt som förtar eventuella positiva effekter med en diagnos. Se till exempel Staffan Myrbäck’s artikel i Ordfront nr 10,1999, ”Har du punka på hjärnan, lille vän?”.

5.1 Dyslexi i forskningen

Forskningen kring dyslexi är omfattande, och ämnesområdet angrips som ovan visats från olika håll av forskare med olika inriktningar. Inom den pedagogiska forskningen arbetar man mycket med frågan, och det finns klart urskiljbara riktningar som forskningen har tagit. Ett stort antal examensarbeten från lärarutbildningarna finns, och de behandlar den pedagogiska delen av ämnet. Den medicinskt inriktade forskningen handlar mycket om de biologiska grunderna till dyslexi, med inriktning på hjärnans funktioner och genetiska faktorer.

Även om debatten är hård och det har kommit att ligga mycket akademisk och yrkesmässig prestige bakom den, så finns det gemensamma faktorer som lyser igenom. Det finns en grupp människor med svårigheter att läsa och skriva och det finns också en möjlighet för dem att få hjälp med att förbättra sin situation. Inte minst de många personliga vittnesbörden som läggs fram i debatten bekräftar detta. ”Att lämna skolan med rak rygg” innehåller att antal personliga berättelser som talar om hur situationen förbättrats efter att eleverna har fått hjälp, och andra böcker som Sigrid Madisons ”Hoppande bokstäver” innehåller personliga vittnesmål om att det är möjligt även för de som har stora svårigheter att förbättra sin situation, även om det inte är säkert att läsningen i sig blir bättre. Det kan vara en stor förbättring bara att få en möjlighet att få bekräftat att man inte är misslyckad som människa eller som elev, och att få den extra hjälp som det innebär att någon ägnar uppmärksamhet åt vilka svårigheter man har faktiskt har. Då handlar det snarare om vilka metoder som kan användas för att finna fram till vilka sätt som finns att hantera sina svårigheter, än om att

fastslå en gång för alla någon form av heltäckande och enkel lösning på ett svårhanterligt problem.

Sigrid Madison har formulerat vad hon kallar ”Anti-Jantelagen” som en del av den ”läkande” metod som hon har förespråkat som hjälp till dyslektiker (Madison, 1988). Den består av tio teser som är en motsats till det som människor med läs- och skrivsvårigheter ofta möter:

1. *Du skall veta*, att vi andra räknar med dig.
2. *Du skall veta*, att minst 4-5 människor – dina närmaste - är beroende av dig.
3. *Du skall veta*, att vi vet, att det finns något bra och värdefullt i dig.
4. *Du skall veta*, att du har vissa mänskliga egenskaper, som vi håller av.
5. *Du skall veta*, att vi andra också vet hur det känns att känna sig betydelselös, värdelös, ensam och misslyckad.
6. *Du skall veta*, att du hör ihop med oss.
7. *Du skall veta*, att vi vill göra mycket för dig.
8. *Du skall veta*, att ditt eget liv och vårt samhälle är mycket beroende av din insats.
9. *Du skall veta*, att vi – du och jag – gemensamt kan lösa problemen.
10. *Du skall veta*, att vi alla har något att lära av varandra.

Som en del av en pedagogisk metod blir den ett sätt att bryta de onda cirklar som ofta uppstår som en följd av läs- och skrivsvårigheter, och det blir då ett samlat sätt att handskas med sin livssituation istället för en koncentration på en enda faktor. På det sättet tar man hänsyn till hela individen, och inte bara det som är det som kanske framstår som mest tydligt, dvs. funktionsnedsättningen. Att ha en praktisk och funktionell syn på vad som är möjligt att genomföra inom individens begränsningar leder förmodligen till resultat oberoende av vilken teoretisk förklaringsmodell till begränsningarna man utgår ifrån.

Mats Myrberg i sin forskningsöversikt i ” *Att lämna skolan med rak rygg*” talar om faran av det att svaga läsare hamnar i det som han kallar ”Matteus-effekten” (Myrberg, 1997). Han utgår då ifrån citatet :

”Ty var och en som har, åt honom skall det varda givet så att han får över nog; men den som icke har, från honom skall tagas också det han har” (Matteus 25:29)

Här syftas det på det faktum att barn som blivit efter i sin tidiga läsinlärning har mycket svårt att hinna ikapp senare i livet, och att mönster som grundlagts tidigt kan fortsätta livet ut om

inget görs. De barn som ligger långt fram i sin läsutveckling kommer att läsa mycket och söka sig till svårare litteratur och ständigt öka sitt ordförråd och läsförmåga. Läsningen kommer att automatiseras och bli omedveten och därmed kommer precisionen och hastigheten i ordigenkänningen att öka. Det kommer inte att vara nödvändigt att avsätta stora delar av de kognitiva resurserna för att genomföra avkodningen av en text, och därmed kommer det att bli allt lättare att förstå textens mening. Läsförståelse och läshastighet kommer att öka och göra det möjligt att läsa och förstå allt svårare texter.

Barn som däremot får svårigheter i inläringen tenderar att undvika svårigheter. De väljer lättare texter när de läser, eller undviker helt att läsa om de har möjlighet. På det sättet minskar deras möjligheter att få lästräning, och det blir mindre troligt att avkodningen av text kan bli automatisk och därmed kommer läsförståelsen inte att utvecklas. Det krävs så stor kognitiv ansträngning för att läsa en text att man har stora svårigheter att förstå vad man läser. Det leder till svårigheter att inhämta kunskaper i skolan och man hamnar alltmer på efterkälken när det gäller kunskaper som förmedlas genom läsning. I takt med att det ställs allt högre krav på kunskaper kommer den svage läsaren att ha ett handikapp som är mycket svårt att avhjälpa. Det tar flera år för ett barn att skaffa sig de kunskaper som krävs för att kunna följa med i undervisningen i orienteringsämnen som börjar i mellanstadiet och fortsätter på högstadiet och gymnasiet. De elever som får hjälp efter att deras svårigheter har blivit upptäckta när de nått skolans högre stadier har svårt att ta igen sina bristande förkunskaper. På så sätt finns det en reell risk för att läs- och skrivsvårigheter kan utvecklas till ett bestående handikapp om inte hjälp sätts in tillräckligt tidigt, och teorin att lässvårigheter skulle ”växa bort” kommer att underminera elevernas fortsatta utveckling. Utvecklingen avstannar inte heller efter grundskolan när det gäller de lässvaga elevernas svårigheter att hinna ikapp. De svagast presterande eleverna riskerar att tappa det de har efter att de har slutat grundskolan och inte har kravet på sig att läsa. De som fortsätter till högre utbildningar kommer att möta nya utmaningar på sin läsförmåga och fortsätta att utveckla sin läsning, medan de som slutar att läsa kommer att riskera att bli allt sämre i sin läsning eftersom de undviker att läsa och därför inte får någon fortsatt träning (Myrberg, 1997). Det finns belagt från forskning att skillnader i läs- och skrivförmåga består genom åren och att de som har svårigheter kommer att fortsätta att ha dem jämfört med sina jämnåriga. Ett exempel är en långtidsstudie som genomfördes i USA där barn följdes från kindergården till tolfte klass (grade 12). Det visade sig att de som hade diagnostiserats som svaga läsare tidigare under skoltiden fortfarande släpade efter i läsutvecklingen. Det hade inte skett någon återhämtning som det borde ha skett

om det hade varit fråga enbart om sen läsutveckling. Även om alla barnen hade visat utveckling så hade inte de med läs- och skrivsvårigheter hunnit ikapp sina jämnåriga (Shaywitz, S. 1999).

Den biologiskt inriktade forskningen har kommit att uppehålla sig mycket vid forskning om avvikelser i hjärnans funktioner hos dyslektiker, och forskning med hjälp av magnetröntgen av hjärnan för att undersöka om det finns några skillnader i hjärnans uppbyggnad och funktion har genomförts. Man har använt magnetröntgen för att studera hjärnfunktioner hos dyslektiker och icke-dyslektiker och har funnit skillnader i vilka delar av hjärnan som används. En av teorierna som har lagts fram är att dyslexi kan bero på att inläring av språkfunktioner hos dyslektiker sker i ”fel” hjärnhalva och därför blir mindre effektiv. I normala fall sker språkinläring och språkliga processer i vänster hjärnhalva, men undersökningar av hjärnans aktivitet medan försökspersonen löser olika uppgifter tyder på att det hos dyslektiker förekommer en annan organisation hos hjärnans funktioner, med en ökad användning av de främre hjärnloberna. Det skulle tyda på att det finns en verklig fysisk grund till dyslexi och att den är beroende av var i hjärnan de språkliga funktionerna äger rum (Shaywitz, B. 2001).

Även andra studier har lagts fram som tyder på att dyslexi kan vara en följd av att ”fel” halva av hjärnan utför vissa funktioner, och att det finns paralleller till att dyslektiker ofta uppvisar svårigheter att skilja mellan höger och vänster. Det skulle bero på att den specialisering av de båda hjärnhalvorna på olika funktioner som normalt finns har blivit störd av någon anledning, och en mindre ”effektiv” del av hjärnan har kommit att ta över funktionerna (Miles, 1999).

Dyslexi har även varit ämne för examensarbeten inom olika utbildningar, exempelvis lärarutbildningen. Även inom biblioteksutbildningarna har ämnet varit intressant. Både uppsatser som handlar om dyslexi/läs- och skrivsvårigheter, och studenters biblioteksanvändning har publicerats. Som exempel kan nämnas Ingrid Arvidssons magisteruppsats *”Biblioteksverksamhet för läshandikappade barn och ungdomar: en studie i unga läshandikappade rättigheter och möjligheter beträffande litteraturförsörjning samt en undersökning av folk- och skolbibliotekens insatser för dessa”* som publicerades 1999 vid Uppsala universitet.

6. INTERVJUUNDERSÖKNING

Den empiriska delen av uppsatsarbetet har bestått av ett antal intervjuer.

Fyra högskolestuderande med dyslexi intervjuades för denna undersökning.

Hur urvalet har skett finns beskrivet i metoddelen av denna uppsats. Intervjuerna har genomförts med bandspelare efter en intervjuplan som beskrivs i avsnittet ”Tillvägagångssätt” kap 3.3. Intervjufrågorna är indelade i fyra olika teman som berör flera områden, såsom biblioteksanvändande, vilken bild man har av biblioteket, upplevelsen av biblioteket, samt ett mer allmänt tema om hur det är att studera med dyslexi.

För de olika temana och frågorna hänvisas till bilaga 1.

Av de fyra intervjuade är tre kvinnor och en man, och de fördelar sig på olika åldrar och studietid:

Den första intervjupersonen, (informant A) är en kvinna som vid intervjutillfället var 21 år gammal och studerade statsvetenskap för 5:e terminen vid högskolan i Halmstad.

Intervjuperson nummer 2 (informant B) är man, 28 år gammal, och studerar också vid tillfället statsvetenskap, 1:a terminen vid Malmö högskola.

Person nummer tre är en kvinna (informant C) som då var 33 år gammal och studerade på Lärarutbildningen vid Malmö högskola, hennes första termin.

Den fjärde var också kvinna (information D), 37 år gammal, och vid intervjutillfället studerade hon Folkhälsovetenskap vid Malmö högskola på 3:e terminen.

Informant A hade gått från gymnasiet direkt till högskolan, de tre övriga har haft olika sysselsättningar eller studerat på Komvux innan de inledde sina studier på högskolan.

På nästa sida presenteras innehållet av intervjuerna med en genomgång av hur de olika temana blev besvarade.

6.1 Tema 1 - Biblioteksanvändande

Under tema 1 tas frågan upp hur man använder biblioteket i stort, inte bara i sin utbildning utan allmänt. Detta innefattar också hur ofta man brukar besöka sitt högskolebibliotek och av vilken anledning.

Samtliga fyra av de intervjuade använder biblioteket, och har en positiv uppfattning av det. Det uttrycks dock åsikter om att det är svårt att hitta kurslitteratur på högskolans bibliotek eftersom den oftast är utlånad.

Biblioteket är däremot en bra resurs för att hitta material till grupparbeten och enskilda arbeten. Det varierar dock något med hur grupparbetena brukar vara utformade, om de främst utgår från kurslitteraturen blir biblioteket en mindre viktig resurs. Däremot ses inte biblioteket alltid som en bra arbetsplats för att göra grupparbeten, och det handlar då om att det är brist på lämpliga utrymmen att sitta och arbeta i grupp.

Biblioteket är inte heller en idealisk miljö för att sitta och läsa själv, det är ont om bra läsplatser och det är mycket folk. Miljön upplevs som tröttsam och det är svårt att koncentrera sig. Det är mycket sorl av personer som samtalar och det upplevs som störande.

Det är skillnader i hur de olika biblioteken är utformade, men tysta läsplatser är något som efterfrågas mycket.

Samtliga hade goda erfarenheter av bibliotek redan innan de började läsa på högskolan, och upplevde att de hade fått ett bra bemötande och bra hjälp.

Det är inte enbart högskolans bibliotek som är en resurs för att hitta litteratur till utbildningen. Folkbibliotek är också en tillgång och används av tre av de intervjuade för att hitta den litteratur de behöver. Man använder de bibliotek man har tillgång till och känner till.

Hur högskolans bibliotek upplevdes varierade lite, en av de intervjuade hade inte besökt sitt högskolebibliotek och tyckte inte att han hade fått någon information om att det

faktiskt fanns tillgängligt. Han hade däremot goda erfarenheter av ett högskolebibliotek på annan ort där han tidigare studerat.

De använde sitt lokala folkbibliotek för att hitta litteratur för privata ändamål, främst för att låna skönlitteratur

En av de intervjuade använde enbart sitt högskolebibliotek. Hon läser en specialiserad kurslitteratur och hennes högskolebibliotek täcker hennes behov.

Även möjligheten att finna litteratur via Internet var viktig, det handlade t ex om att kunna hitta uppsatser publicerade av högskolor och universitet. Det var användbart material som dessutom gav bra litteraturhänvisningar och var kvalitetsgranskat material. Aktuell information hittade man lättast på det sättet, men tryckt referensmaterial fann man på biblioteket.

När det gäller frågan om var man skaffar sin kurslitteratur så är önskemålet att kunna låna så mycket som möjligt av litteraturen på biblioteket. De få exemplar av kurslitteraturen som finns tillgängliga gör att man oftast tvingas att köpa den för att få tillgång till den. Ett annat sätt är att låna från vänner, men det är inte så ofta det går att genomföra.

Angående litteratur som behövs utöver den obligatoriska kurslitteraturen så varierar det hur mycket som används. Det var skillnad mellan utbildningar när det gällde i vilken utsträckning man använde annan litteratur, men i första hand var det litteraturlistorna som gällde. En av de intervjuade upplevde att det var nödvändigt att läsa mer än kurslitteraturen för att sätta sig in i sitt ämne, det var nödvändigt med större bredd i läsningen. Hon hittade också den litteratur hon behövde på sitt högskolebibliotek i de flesta fallen.

I övrigt var det lokala folkbiblioteket en tillgång när det gällde att hitta mera allmän litteratur som bakgrund till kurslitteraturen, så länge det inte var fråga om allt för specialiserad läsning. Det gällde då i första hand olika typer av referenslitteratur och mera allmän litteratur.

Användandet av datorerna på biblioteket beror till stor del på tillgången. Det sågs som en bra resurs, men det finns för få datorer som studenterna kan använda och man använder gärna datorer i datasalar om det finns sådana tillgängliga. Det är annars positivt att kunna ha tillgång till databaser och annat som man inte kan nå hemifrån.

Möjligheten att kunna söka i bibliotekets katalog hemifrån är något positivt, då kan man avgöra om det är lönt att besöka biblioteket och om boken man söker finns tillgänglig.

6.2 Tema 2 - Bilden av biblioteket

Detta tema berör vilken bild man har av biblioteket och hur den har utformats, vilken information man tycker sig ha fått under den nuvarande utbildningen och tidigare.

Det varierar hur mycket information man anser sig ha fått, en person upplever att hon har fått mycket god information som innefattade en genomgång av biblioteket och dess tjänster. En annan informant upplever däremot att han inte har fått någon bra information, främst därför att den genomgång som gavs vid utbildningens början var mycket kortfattad.

Ett allmänt svar var att det hade varit bra om det hade funnits någon form av uppföljning längre fram under terminen med möjlighet att ställa frågor om saker som man kanske inte hade hunnit reflektera över vid den första introduktionen av biblioteket. Det är svårt att ta till sig information när man är ny som student och får en väldigt stor mängd av information om olika områden på en kort tid. Det är svårt att urskilja vad som är viktigt att känna till, och att kunna ställa rätt frågor för att man ska kunna få en bra bild av vilka tjänster biblioteket kan erbjuda. En uppföljning som gjordes efter att man hade haft tid att smälta all information hade varit något positivt.

Informationen om vilka tjänster biblioteket kan erbjuda har gett en bredare syn på hur man kan använda ett bibliotek. Det gäller då i främst att det finns andra resurser än bara tryckt material tillgängligt via biblioteket. Det hade dock varit bra med en mera ingående vägledning i hur man kan använda t ex databaser på ett effektivt sätt.

En av de intervjuade upplever att det finns för lite information om vilka möjligheter en dyslektiker har att få hjälp från biblioteket och att det är svårt att be om hjälp när man inte vet vad som finns tillgängligt.

”Det man inte ser vet man inte om. Du kan inte fråga efter något som du inte vet finns!”
(Informant B)

Träning i informationssökning och biblioteksanvändande var något som bara ingick i en av de intervjuades utbildning. Den biblioteksintroduktion som de hade fått innehöll viss information om sökmöjligheter, men det var inte någon uttömmande information. Bara en hade fått tidigare undervisning i informationssökning, och det var en annan utbildning än den han läser nu.

Alla har fått information om att de har rätt att låna talböcker, men det har varit svårt att få den informationen. Det har inte varit så självklart att man kunde få tillgång till kurslitteratur i den formen, och det har i första hand varit handikappsamordnare på högskolorna som har informerat om den. De långa handläggningstiderna i samband med att få kurslitteratur som talböcker har också varit ett problem. Efter att de har fått information om att de har rätt att få kurslitteratur som talböcker har det gått en bra bit in på terminen.

När det gäller frågan om hur goda bibliotekskunskaper de intervjuade anser sig ha så är svaren blandade. Tre intervjupersoner anser sig ha goda kunskaper, som de har skaffat sig genom erfarenhet. En tycker inte att hon har så goda kunskaper och hade gärna velat ha en uppdatering av den information som gavs vid utbildningens början.

Det är dock svårt att avgöra hur goda kunskaper man själv har. Det finns ju saker som man inte känner till och därför har svårt att ha någon uppfattning om.

”Jag tror att jag vet mycket, men samtidigt tror jag att det är mycket som jag inte har en susning om.” (Informant B)

Det är ett svar som belyser den svårigheten.

Något som är efterfrågat är bättre kunskap om hur man söker i databaser och finner relevant information. Det är något som alla de intervjuade upplever att de skulle vilja ha mera kunskaper om, och tror att de kommer att behöva i framtiden. Det gäller både inom

deras vidare utbildning och i deras framtida yrkesliv. Alla ser informationssökning som en nödvändighet för att kunna utöva sitt framtida yrke.

Även kunskaper om hur man hittar litteratur på bibliotek är efterfrågad. Det gäller då hur böcker i olika ämnen är uppställda, och hur man hittar i ett bibliotek.

På frågan om lärare uppmuntrar till informationssökning och biblioteksanvändande blev svaret i två fall ett mycket entydigt ”nej”. En av de intervjupersonerna gick så långt som att säga att hon inte trodde att lärarna själva använde biblioteket, och att det inte förekom någon uppmaning att använda biblioteket utom i något enstaka fall där de skulle använda material från dagstidningar. I de fallen handlade det om att man helt koncentrerade sig på den litteratur som fanns på litteraturlistorna. En annan av informanterna upplevde att det var vanligare att lärare kunde säga att information eller böcker fanns att hitta på biblioteket. Informant D svarade att det inte var så vanligt att lärarna uppmuntrade till sökande av annan information än kurslitteraturen, men att det var något som kom med studentens egen erfarenhet. Högskolan i sig förutsätter självständigt arbete och egna initiativ, och lärarna borde kanske inte behöver påpeka detta gång på gång.

Högskolans sätt att arbeta är annorlunda än gymnasiet, och ställer större krav på att studenten själv skaffar sig en heltäckande bild av ett ämne genom att läsa flera olika böcker om samma sak för att kunna dra egna slutsatser och göra en egen analys. Det handlar inte så mycket om att kunna lära sig saker utantill utan om att kunna dra egna slutsatser. Det arbetssättet kräver också mera tid och arbete från studentens sida, och är en del av de högre krav som ställs på en studerande på högskolan jämfört med gymnasiet. Dessa högre krav innebär för studenterna att svårigheterna att följa undervisningen växer. För studenter med dyslexi är problemet än värre i samma situation.

I klartext innebär detta att om man som student inte är medveten om vad som förväntas hamnar man i svårigheter då man inte känner till högskolans studiekultur. Mycket är inte klart uttalat utan blir kanske först tydligt när man ställs inför sin första tentamen och upptäcker att kraven var högre än man hade förväntat sig.

6.3 Tema 3 – Upplevelsen av biblioteket

Det tredje temat handlar om upplevelsen av att vara biblioteksanvändare. Är det positivt att gå till biblioteket, eller gör man det bara för att man är tvungen till det? Hur känns det att ställa frågor till personalen och hur blir man bemött?

På frågan om det är lätt eller svårt att hitta den litteratur man behöver svarar två av de intervjuade att det är svårt och två av dem att det är lätt, beroende på bibliotek.

De som upplever det svårt att hitta tycker att det är förvirrande med indelningen av de olika ämnena och att det inte finns någon logik bakom uppställningarna. Det är svårt att få en överblick av biblioteket, och det kan bli ännu mera förvirrande om böcker inom samma ämne finns på mer än ett ställe. En av dem säger att det är lätt att hitta litteraturen, men tycker samtidigt att det är svårt att hitta fram till rätt hylla/avdelning. En annan tycker att det är lätt att hitta litteratur när man vet titel och författare som t ex när det gäller kurslitteratur. Det är däremot svårare att hitta relevant litteratur i samma ämne på samma ställe.

När det gäller att be personalen om hjälp och vilket bemötande man upplever sig få så går åsikterna isär. En upplever att personalen inte är särskilt hjälpsam och att det känns som om man stör när man ställer frågor. *”Jag fick nästan bli förbannad en gång.”* (Informant A) Det gäller dock främst högskolans bibliotek. Folkbiblioteket som informanten brukar besöka har personal som upplevs som mer positiv och hjälpsam.

De andra upplever däremot personalen som positiv och kunnig, med något undantag. Det gäller då personal både på folkbibliotek och på högskolebibliotek. De har upplevt mycket bra bemötande från personalen som också har haft goda kunskaper och gärna har hjälpt till. Undantag har funnits, men bemötandet i allmänhet har varit positivt.

Tre av de intervjuade har upplevt hur det ibland kan kännas som om man stör när man ställer frågor. Det har då i första hand rört sig om de tillfällen när det har varit långa köer till informationsdisken.

Samtliga har lånat talböcker, och två har då lånat direkt från Talboks- och punktskriftsbiblioteket, TPB. De som har lånat direkt har inte fått sina böcker via

biblioteket utan direkt via posten. De som har lånat talböcker på biblioteket har upplevt att de har fått ett bemötande som inte skiljer sig från om de skulle ha lånat andra böcker. Svårigheten med talböcker har varit de långa handläggningstiderna och att det tagit lång tid att få fram kurslitteratur i talboksform. Det har inte heller varit möjligt att få material på andra språk än svenska, engelskspråkig kurslitteratur har inte funnits tillgänglig. [Kurslitteratur på engelska finns numera tillgänglig från TPB och kan beställas via TPB:s katalog Handikat. Författarens anmärkning.] Talböcker ses som en bra resurs om man kan få dem i tid för att de ska vara användbara för den kurs man läser.

När det gäller biblioteket som arbetsplats är den vanligaste uppfattningen att det saknas bra läsplatser och framför allt tysta läsrum. Det är svårt att koncentrera sig och det finns många störande moment. De läsplatser som finns kan vara bra, men de är för få. Det saknas också bra platser för grupparbete och det blir lätt rörigt om det sitter många grupper och arbetar. Det varierar dock mycket beroende på vilket bibliotek de brukar besöka. Det bästa med biblioteket som arbetsplats är att man har tillgång till bibliotekets resurser, både i tryckt och elektronisk form och att man kan fråga personalen.

Samtliga upplever att det påverkar studieresultatet positivt om de använder biblioteket, också i de fall när biblioteket inte upplevs som en bra arbetsplats. Det kan vara en bra träffpunkt för en arbetsgrupp vid grupparbete, och arbetet blir mera koncentrerat. Att ha tillgång till bibliotekets resurser och personal är en fördel, och den hade kanske utnyttjats mera om det hade funnits fler och lämpligare läsplatser/arbetsplatser.

Samtliga tror att informationssökning kommer att vara av betydelse i deras kommande yrke. Det är nödvändigt att hålla sig uppdaterad och att ha tillgång till aktuell information för att kunna följa med i en föränderlig verklighet.

6.4 Tema 4 – Att studera med dyslexi

Detta tema är mera allmänt om hur det är att studera som dyslektiker, och har inte någon direkt anknytning till biblioteket.

Samtliga intervjupersoner har en diagnos som dyslektiker, och två av dem hade diagnosen innan de började sina studier på högskolan. De andra två fick sin diagnos efter att de hade sökt hjälp på högskolan när svårigheterna att följa med i studierna blev för stora.

Alla hade vetat sedan tidigare att de hade svårigheter. För de två som inte hade en diagnos ställd tidigare hade det varit möjligt att kämpa sig igenom tidigare studier med hårt arbete. Det hade alltid funnits svårigheter, en informant beskriver hur det kändes att få tillbaka sina uppsatser i skolan fulla av röda markeringar för stavfel...*”det sitter fortfarande kvar, man glömmer det aldrig”*. (Informant C.)

De ökade kraven vid studier på högskolan ledde till att det inte längre var möjligt att klara sig med bara beslutsamhet och hårt arbete, och det blev nödvändigt att söka hjälp. Det högre tempot och nödvändigheten att läsa stora mängder text ledde till att det inte längre var möjligt att fortsätta. *”Sen går man in i väggen.”* (Informant A)

Bemötandet från högskolan har varierat, och de intervjuade upplever att det har varit svårt att få information om vilka möjligheter till att få hjälp som högskolan har kunnat erbjuda, och att det har tagit lång tid att hitta fram till rätt personer. Information om vilken hjälp som fanns att få drunknade lätt i det allmänna flödet av information. Det gällde särskilt med tanke på den information som ges till studenterna vid terminsstart eller vid början av utbildningen.

Det var svårt för en av informanterna att få förståelse från högskolan för att problemet faktiskt var verkligt. Hon hade goda studieresultat fram till dess, och inställningen från högskolan var tvivlande till att en student på högskolan kunde ha dyslexi. *”Det är nog bara så att du är lite bekväm”*. (Informant A) Högskolan tycktes inte ha någon större förståelse för att studenter på den nivån kunde ha dyslexi, och att de skulle vara tvungna att ge den hjälp som behövdes. *”Det som var mest häpnadsväckande när jag började på*

högskolan var att de inte hade stött på någon med dyslexi innan... de undrade hur jag kunde gå på högskolan, hur jag hade kunnat ta mig dit om jag hade sådana svårigheter... envis!” (Informant A)

Det mest frustrerande när det gällde att få hjälp var de långa handläggningstiderna, och det var svårt att veta vilken typ av hjälp som fanns tillgänglig. Det var svårt att få kontakt med de personer som skulle hjälpa till och när man väl fick den kontakten hade en stor del av terminen redan gått. Det ledde till problem med underkända tentamina och svårigheter med studietakten. Situationen blev mycket frustrerande och tog kraft och energi som hade behövts till studierna. Påfrestningarna har blivit större av att det har varit nödvändigt att kontakta flera olika personer för att hitta fram till dem som kan ge hjälp, och att hela tiden behöva börja om att berätta sin historia. Det är en påfrestande upplevelse att behöva berätta sin historia flera gånger för olika personer, det tar kraft och rör upp svåra känslor. För dem som sysslar med att hjälpa andra i sin yrkesverksamhet är det ju inte så märkvärdigt, ”...för dem är det vardagsmat...” (informant C), men för den som söker hjälp och kanske blir tvungen att riva upp gamla trauma gång på gång kan det vara en stor påfrestning.

Att få förståelse från lärare och kamrater kan vara en stor hjälp, även utöver den rent praktiska hjälpen som kan underlätta studierna. Det är inte alltid så stora insatser som har behövts. En god hjälp kan vara att få möjlighet till att få längre tid för att skriva tentamen eller att kunna få använda en dator att skriva på. Annan hjälp som anteckningshjälp kan vara till nytta, men det är individuellt vilka hjälpinsatser som kan vara till nytta för en viss person. Det svåra kan vara att veta vilken typ av hjälp man själv behöver, särskilt om man inte är säker på vilken typ av hjälp som finns tillgänglig.

De intervjuade hade fått hjälp i olika utsträckning. Eftersom de hade olika lång studietid varierade graden av hjälp, och än en gång talas det om problemet att det kan ta lång tid att få hjälp. Det leder lätt till att man kommer att halka efter i studierna, vilket leder till problem av flera olika slag. Om man inte kan ta sina poäng för terminen får man problem med att få ut studiemedel från CSN, och påfrestningen av att behöva läsa in det man har missat samtidigt som man följer med i den aktuella undervisningen blir ännu ett problem. Om man inte får hjälp och framför allt förståelse för att man har rätt till hjälpen och verkligen behöver den, är det lätt att bli utslagen från studierna och ge upp. Det krävs

viljestyrka för att fortsätta att kämpa när det tar emot, och förmodligen blir många utslagna i ett tidigt skede.

Det upplevdes också som att lärare på högskolan inte hade så stora kunskaper om dyslexi, och kanske inte heller så stort intresse av att vara till hjälp. Det kunde möjligen bero på bristande kunskaper från lärarnas sida. Det kunde kännas som om inställningen från högskolans lärare var att dyslexi var ett problem för gymnasiet och grundskolan, men att det inte förekom hos dem.

De intervjuade hade fått hjälp efter att de hade fått kontakt med handikappsamordnare eller dyslexipedagog, men det hade som nämnts tagit tid.

Att acceptera sina svårigheter och försöka att leva efter dem är inte heller en lätt sak. Det har för någon inneburit att behöva acceptera att problemen var större än hon kände till tidigare, och att försöka att anpassa sig till det. Att få en diagnos kan kännas som ett slag, *”...jag trodde inte att jag hade så stora svårigheter med läsningen som jag hade.”* (Informant C)

En av de intervjuade hade efter att hon hade fått en diagnos medan hon läste på Komvux ändå försökt att klara sina högskolestudier utan hjälp. Det fungerade inte så bra och efter en misslyckad tenta tog hon kontakt med sina lärare och fick hjälp. Då hon hade fått sin diagnos strax innan hon började på högskolan hade hon inte haft möjlighet att sätta sig in i vilken typ av hjälp hon kunde få, och inte heller hur hennes svårigheter egentligen visade sig. Efter att hon väl hade bett om hjälp upplevde hon att det fungerade bra med studierna, och att det bemötande hon fått varit positivt.

Det finns även andra problem med att ha den här typen av handikapp.

”Problemet med att ha ett sådant här handikapp är att det följer med en massa andra saker. Man kan pressa sig så hårt att man får huvudvärk och mår dåligt...lite down-perioder..” (Informant A)

Samtliga av de intervjuade har fått information om olika typer av hjälpmedel av typen skärmläsare och rättstavningsprogram som finns till datorer, men ingen har någon erfarenhet av att praktiskt använda dem. När intervjuerna genomfördes hade de datorer

som installerades på Malmö högskola för dyslektiker och synskadade bara varit i bruk en kort tid, och ingen av de studerande där hade använt dem.

Behovet av att lära sig att använda hjälpmedlen kändes inte som om det var ett hinder. Det hade ju varit något som man skulle komma att ha nytta av i framtiden, och i jämförelse med allt annat man var tvungen att lära sig verkade det inte så påfrestande.

En av dem tyckte att det hade varit bra om de hade funnits uppställda i ett särskilt rum så att man kunde använda dem ostört. Den dator som hade varit aktuell för hennes del var inte uppställd på en plats som hon tyckte var lämplig. Det kunde också bli besvärande om någon redan använde datorn och man kanske skulle behöva gå fram och fråga om den personen var dyslektiker, för i annat fall hade hon behövt den. Om datorn hade stått i ett särskilt rum hade det inte behövts. Den personen säger också att hon känner sig trygg i sin roll som dyslektiker, och att hon nog inte skulle besväras eller känna sig utpekad om hon behövde gå in i ett särskilt rum.

7. RESULTAT OCH DISKUSSION

I denna del av uppsatsen kommer jag att göra en genomgång av mina frågeställningar och se hur de har blivit belysta genom intervjuerna. Jag kommer att ställa mina resultat i förhållande till min litteraturgenomgång och se hur det verkliga utfallet av intervjuerna stämmer överens med det förväntade.

7.1 Frågeställningar

- Upplevs biblioteket som en tillgång eller ett hot av personer med dyslexi/läs- och skrivsvårigheter? Är biblioteket en förvirrande plats av motstridiga och svårtolkade intryck, eller en välkomnande plats för att finna de resurser och den hjälp man behöver för sina studier?

Den första frågeställningen som handlade om ifall biblioteket ses som ett hot eller en tillgång av en person med dyslexi/läs- och skrivsvårigheter har besvarats tydligt av de intervjuade. Samtliga intervjuade ser biblioteket som en tillgång, inte bara i sina pågående studier utan också tidigare i livet. De använde också bibliotek under sin skoltid och fritid.

Det stämmer inte överens med de förväntningar jag hade innan jag genomförde intervjuerna. I min litteraturgenomgång och vid mina tidigare möten med dyslektiker gav de mig bilden av bibliotek som något negativt. Den bild jag fick där var att biblioteket inte var något som man upplevde var till för en själv utan mest för andra. (Se t ex Ekegren, 1996)

Många personer upplever sin litteratursmak som om den inte skulle vara tillräckligt intressant och ”godkänd” för att de ska känna sig välkomna på ett bibliotek. Det finns läsare av litteratur som inte själva anser att det de läser kan klassas som ”god” litteratur. De upplever inte att biblioteket skulle vara en plats där de kan finna den litteratur som de är intresserade av. Många skaffar sig sin litteratur på andra sätt och ser inget behov av att besöka biblioteket av den anledningen. Bibliotekets övriga resurser har man inte så stor kännedom om. Många anser att biblioteket är till för en grupp människor som man själv inte tillhör.

Man definierar bort sig själv från dem som de tror har anledning att besöka ett bibliotek, det är ju i alla fall avsett för någon annan med annorlunda behov. En känsla av att inte ha någon verklig kunskap om vad biblioteket kan användas till eller om vilka regler som gäller för hur man använder biblioteket kan bidra till att man väljer att avstå från att besöka det. Bibliotek kan också upplevas som en sedelärande och lite tråkig inrättning. Bilden av den stränga bibliotekarien med knut i nacken eller fluga och hängslen har etsat sig fast i medvetandet. Med den bilden i minnet går man inte gärna till biblioteket så att man kan få en ny bild av verkligheten och bli nyfiken på den och vad den kan ge. (Brissman, 2001, Sjöholm, 1992)

Alla mina informanter hade en positiv bild av biblioteket som institution, även om de i en del fall hade negativa upplevelser av de bibliotek de hade besökt.

När det gäller om biblioteket är en förvirrande plats så pekar resultaten på att det är mycket beroende på det enskilda biblioteket. Bokupställningen och indelningen i olika ämnesområden kan upplevas som svåröverskådlig och det kan kännas svårt att hitta fram till den rätta avdelningen/hyllan. De intervjuade använde olika högskolebibliotek, och den som ansåg att det var enklast att hitta var den som använde det minsta och mest lättöverskådliga biblioteket. Önskemål om någon form av översiktsplan eller karta framfördes. En av de intervjuade tyckte att det var svårt att hitta på biblioteket och trodde att det berodde på dyslexin. Hon upplevde att hennes studiekamrater hade mycket lättare att hitta och gick gärna dit i sällskap med någon av dem.

Jonsson (Jonsson, 2002) talar också om att biblioteket kan upplevas som en påfrestande miljö även av dem som använder det. Att behöva be om hjälp kan upplevas som förnedrande och irriterande. Det kan upplevas som ett nederlag och att man blir tvungen att erkänna att man inte känner till något man borde förstå och därför blir ansedd som dum och mindre vetande. Även om det handlar om en subjektiv känsla kan den vara stark nog att få en person att helt avstå från att använda biblioteket.

Samtliga informanter hade läst mycket även innan de hade påbörjat sina studier, och även använt biblioteket flitigt och såg biblioteket som en naturlig plats att hitta den litteratur man var intresserad av. Mina förväntningar om att hitta personer om inte hade någon större tidigare vana vid att använda biblioteket gick alltså inte i uppfyllelse. Mina förväntningar efter min litteraturgenomgång och främst läsningen av Ekegren, där han tar upp ett antal

dyslektikers känslor inför biblioteket, (Ekegren, 1992) var att man som dyslektiker bara använde biblioteket i yttersta nödfall och med ett visst motstånd, men att studierna på högskolan och behovet av att hitta litteratur skulle ha gjort att man såg sig tvingad att börja använda biblioteket. Nu visade det sig ju att mina informanter tvärtom hade använt biblioteket flitigt innan de påbörjade sina högskolestudier och hade en positiv bild av det. De var inte medvetna om alla de tjänster som finns att tillgå på biblioteket utöver tryckt litteratur, såsom databaser och elektroniska tidskrifter. Det berodde på att de inte upplevde att de hade fått tillräcklig information om att de tjänsterna fanns tillgängliga och hur de kunde användas. Frågan om information om bibliotekets tjänster är viktig, om man inte vet vad som finns tillgängligt kommer man inte att tro att biblioteket kan uppfylla de behov man upplever sig ha. Det är inte alltid känt att bland den mest efterfrågade litteraturen på bibliotek är olika slag av handböcker, t ex reparationshandböcker för bilar. Om man inte känner till att de faktiskt finns att låna på många folkbibliotek kommer man inte att söka efter dem där.

- Vilken roll spelar biblioteket i den totala utbildningssituationen, är det en tillgång eller ett nödvändigt ont som man gärna hade undvikit om det hade varit möjligt?

Samtliga intervjuade upplever att biblioteket är en tillgång för utbildningen, och att det har ett positivt inflytande på deras studieresultat om de använder biblioteket. Det är då av betydelse att framhäva det inte bara gäller deras respektive högskolebibliotek, utan att de har fått mycket hjälp och stöd av sitt lokala folkbibliotek. En av de intervjuade hade, som nämnts tidigare, bara besökt högskolebiblioteket vid något enstaka tillfälle. Han hade dock väldigt goda erfarenheter från dels sitt lokala folkbibliotek och dels ett högskolebibliotek på en annan ort där han studerade tidigare.

Med några få undantag upplevs biblioteket som en positiv miljö, och de undantag som finns har gällt att bemötandet från personalen på ett av högskolebiblioteken inte alltid har varit positivt. Folkbiblioteket har de intervjuade goda erfarenheter av och det är en miljö där man känner sig välkommen och får hjälp med sina frågor. Det gäller då även frågor om kurslitteratur och om att få hjälp med sökningar av olika slag.

Det upplevs också som positivt att kunna använda biblioteket som arbetsplats för t ex grupparbeten, det gör att man kan arbeta mera koncentrerat och att man samtidigt har tillgång

till bibliotekets samlingar och personal för att hitta information man behöver under arbetets gång. Problemen med biblioteket som arbetsplats är bland annat det begränsade antalet läsplatser och bristen på lämpliga grupparbetsplatser. Detta är en allmän synpunkt bland studenter när det gäller deras åsikter om bibliotek, och tas bland annat upp i BIBSAM-rapporten *"Studenternas bibliotek. Slutrapport"* från 1996. Där understrykes att biblioteket har kommit att bli en allt viktigare arbetsplats för studenterna, och en av de viktigaste aktiviteterna utöver informationssökning och olika typer av lån är just läsning och grupparbete. Problemet är svårlöst eftersom de flesta bibliotek har ont om utrymme och det är svårt att ordna ostörda arbetsplatser. För en dyslektiker som kan ha problem med koncentrationen kan det bli svårt att arbeta i en miljö som upplevs som störande och "stimmig" och där många personer rör sig och kanske inte alltid respekterar andras behov av en lugn miljö grupperum där man kan stänga dörren om sig är något som är efterfrågat, gärna också med tillgång till dator så att man kan göra informationssökningar under arbetets gång. På grund av bristen på arbetsplatser och speciellt arbetsplatser för grupper valde de intervjuade ofta att hitta andra lokaler, men biblioteket ger ändå fördelar som arbetsplats. Att kunna koncentrera gruppen till en speciell plats var en fördel, även om miljön inte var idealisk.

Ett annat problem med biblioteket som arbetsplats, var som nämnts ovan att det kunde vara en miljö med mycket ljudstörningar eftersom det var många personer som rörde sig där och samtalade. Det kunde leda till att den allmänna ljudnivån blev alltför hög för att det skulle upplevas bekvämt, men det var berodde mycket på hur lokalen var utformad.

När det gäller kurslitteratur har de intervjuade upplevelsen att den är svår att låna på högskolebiblioteket, de exemplar som finns är oftast utlånade. Det har lett till att de flesta har blivit tvungna att köpa en relativt stor del av kurslitteraturen fast de helst hade lånat den på biblioteket. Kostnaden för att behöva köpa kurslitteratur kan vara en stor belastning för en students ekonomi, och där det är möjligt försöker man att hitta andra vägar att få tag på den. Det är vanligt att försöka låna av de som har gått utbildningen tidigare där det är möjligt, och på utbildningar som har någon form av mentorsverksamhet kan det vara en stor fördel att kunna låna eller köpa begagnad kurslitteratur.

Biblioteket var ändå en tillgång när det gällde litteratur eftersom man via biblioteket kunde hitta material för olika typer av arbeten och referens- och bakgrundsmaterial. Det var t ex

användbart att kunna hitta uppsatser som artiklar som var publicerade på andra högskolor eller universitet, eller för att hitta aktuellt material via bibliotekets databaser. Den vägen kunde man få en uppfattning av vad som var aktuellt just då, och tryckt bakgrundsmaterial hittade man på biblioteket. Detta sätt att använda bibliotekets tjänster var något som främst togs upp av den informant som mest upplevde behovet av att läsa litteratur utöver kurslitteraturen. Om man på utbildningen främst koncentrerar sig på den litteratur som finns på litteraturlistan och inte i så stor utsträckning använder annan litteratur för fördjupning eller kompletterande läsning verkar det inte vara något som studenterna efterfrågar eller är medvetna om.

- Kan de olika hjälpmedlen vara ett sätt att nå fram till de resurser man behöver, eller innebär nödvändigheten att lära sig att använda datorer och de olika programmen ett ytterligare hinder?

När det gäller de olika hjälpmedlen som finns tillgängliga för dyslektiker som skärmläsare och liknande så har ingen av de intervjuade haft tillgång till dem. De tror dock att det hade varit en bra tillgång, om de bara hade funnits tillgängliga. När intervjuerna genomfördes så hade datorer utrustade med hjälpmedel för dyslektiker just placerats ut på Malmö högskolas bibliotek, men ingen hade använt dem i någon större utsträckning.

För att studera vid högskolan är det nästan nödvändigt att kunna använda en dator i någon form, och därför upplevs det förmodligen inte som ett hinder att behöva lära sig att använda hjälpmedel som underlättar att läsa och skriva.

Min tanke bakom denna frågeställning var om det kunde upplevas som ytterligare en svårighet bland de andra svårigheter som en dyslektiker kan uppleva som student på högskolenivå, om det lade ytterligare sten på bördan eftersom man skulle behöva lära sig en ny färdighet utöver de som man redan behövt skaffa sig. Det verkade inte som om det upplevdes på det sättet, och det kunde ju bero på att det faktiskt var något som man kunde se nytta av omedelbart. Informanterna uttryckte det som att det vore en inläring som skulle ge en praktisk utdelning, och därför skulle vara värd att lägga ner arbete på för att sedan kunna ta del av fördelarna.

Informant D uttryckte en åsikt att hon förmodligen inte skulle känna sig utpekad av att behöva använda de särskilda datorer som var utrustade med hjälpmedel, och att det kunde vara en fördel att ha datorerna placerade i en särskild lokal. Det skulle ge arbetsro. Det skulle kanske leda till att andra än de som behövde hjälpmedlen inte satte sig där. Det kan kännas pinsamt att behöva fråga någon som sitter vid datorn om den personen verkligen behöver använda den, för att i annat fall skulle man själv behöva använda den. Datorerna med hjälpmedel har visat sig vara populära bland användare av alla kategorier eftersom de ofta är utrustade med exempelvis skanner och utrustning för uppspelning av ljud. Det kan leda till att de studenter som verkligen behöver hjälpmedlen inte får tillgång till dem. Det skulle kanske vara annorlunda om de var placerade i ett särskilt rum. Informant D underströk också att hon kände sig trygg i sin roll som dyslektiker och inte trodde att hon skulle känna sig utpekad, men att andra kanske känner annorlunda.

Denna frågeställning blev alltså inte besvarad i någon större utsträckning. Mina informanter hade inte någon praktisk erfarenhet av att använda hjälpmedel, men inställningen hos de som hade fått information om att hjälpmedlen fanns och fått se exempel på hur de kunde användas var positiv.

Det som kan begränsa användningen är de ovan nämnda problemen med biblioteket som arbetsplats, och att det kan kännas obekvämt eller opraktiskt att behöva sitta på biblioteket för att läsa en text. Det hade varit positivt att kunna ha hjälpmedlen installerade på sin egen dator hemma, men den höga kostnaden för de olika programmen är hindrar det. Det hindret kanske går att lösa om utvecklingen går mot billigare program.

- Vilken bild har studenter med dyslexi av högskole- och folkbiblioteket och hur har den skapats, vilka erfarenheter ligger till grund för bilden?

De intervjuades bild av sitt högskolebibliotek varierade ganska mycket, och berodde mycket på hur de upplevde att de hade blivit bemötta i olika sammanhang. De hade alla fått någon form av introduktion till högskolebiblioteket i samband med att de påbörjade sina studier, men det varierade hur omfattande den var. Den som hade fått den mest omfattande introduktionen var också den som hade den mest negativa bilden, och det berodde på att hon inte tyckte att hon hade blivit bra bemött av personalen. Informationen upplevdes som

kortfattad och koncentrerad, och en senare uppföljning där man fick möjlighet att ställa fler frågor var något som var efterfrågat. Det som var positivt med informationen var att de fick upplysningar om vilka övriga tjänster biblioteket kunde erbjuda utöver tryckt material och kurslitteratur. Möjligheten att använda bibliotekets databaser och övriga elektroniska resurser var något som uppskattades. Det hade varit bra med en mera ingående information om hur man använder databaser och andra resurser på ett effektivt sätt, det var svårt att göra sig en bild av hur man bäst utnyttjade det som fanns tillgängligt.

En avgörande faktor för vilken bild man hade av sitt bibliotek, antingen det var högskolans eller ett annat, var hur man upplevde sig ha blivit bemött. Ett bemötande som uppfattades som avvisande eller mindre serviceinriktat skapade en negativ bild, och den var inte beroende i någon större utsträckning av vilken typ av information om biblioteket som man hade fått eller hur omfattande den hade varit. Om man upplevde att man inte fick ett positivt bemötande av personalen kunde inte en i övrigt positiv upplevelse av biblioteket som en trevlig miljö eller bra arbetsplats ge en positiv bild. Det bemötande som de intervjuade hade fått på de folkbibliotek de brukade använda var övervägande positivt, och de hade kunnat få hjälp med att hitta litteratur och göra sökningar. Folkbiblioteket var en resurs för dem även när det gällde annat än litteratur till studierna.

När det gäller bilden av biblioteket som arbetsplats för studierna så var den vanligaste åsikten att det var svårt att sitta och läsa på biblioteket och det var brist på bra läsplatser och framför allt platser för grupparbete. Det är en allmän bild som förs fram i andra undersökningar, se t ex *Studenternas bibliotek. Slutrapport (1996)*. En del av problemet var också att biblioteket upplevdes som en miljö med många störningsmoment som gjorde det svårt att koncentrera sig. Den allmänna ljudnivån kunde vara hög och det var ofta ett sorl av samtal som upplevdes som störande. Tysta läsrum var efterfrågade, men även då kunde det vara svårt att koncentrera sig. När någon kom in i rummet var det svårt att inte titta upp, och då bröts koncentrationen. Dyslexi kan ge svårigheter med koncentrationen, och det hade varit bra med tillgång till tysta läsrum. Bristen på utrymme på de flesta bibliotek gör det dock svårt att ordna tysta läsrum, ofta blir det lokaler som inte är lämpliga för ändamålet.

Bristen på lokaler där man kunde arbeta i grupp var ett problem. Det var svårt att hitta sittplatser för en grupp och ljudnivån kunde vara störande. Biblioteket var trots det en bra plats att arbeta på eftersom man kunde samla gruppen och man hade tillgång till bibliotekets

resurser och hade möjlighet att ställa frågor till personalen. Det var också bra att kunna använda bibliotekets datorer för att redigera och skriva ut arbeten, men i det avseendet fanns problem med att tillgången på datorer kunde vara begränsad. Det skiljer här mellan de olika biblioteken, tillgången på datorer och läsplatser varierar.

Informanternas lärare har inte givit biblioteket någon större roll i utbildningen. Två av informanterna uttryckte klart att deras lärare inte uppmuntrade till informationssökande eller biblioteksanvändande annat än för att skaffa kurslitteratur. Lärarnas bild av biblioteket verkade i det fallet snarast vara som bokmagasin, och en av informanterna uttryckte tvivel på att lärarna själva överhuvudtaget använde det lokala högskolebiblioteket, hon hade i varje fall aldrig sett någon av dem där. En annan informant sade att var vanligare att lärarna tipsade om någon litteratur och den fanns på biblioteket, men inte gav någon direkt uppmaning att söka på egen hand. Ytterligare en av informanterna uttryckte en uppfattning att på högskolan är det kanske inte så att lärarna ständigt ska behöva påpeka att biblioteket finns som resurs, och att sökandet på egen hand efter information som är relevant för utbildningen kanske är något som är nödvändigt för att kunna delta i en högre utbildning. Kraven som ställs på studenterna på högskolan är mycket högre än på gymnasiet eller grundskolan, och det gäller inte bara studietakten utan också förmågan att arbeta självständigt och ta egna initiativ. Man kan inte alltid utgå ifrån att lärarna kommer att tala om allt som man behöver veta, och man blir inte omhändertagen på det sätt som sker i ungdomsskolan. Studenten förutsätts vara en vuxen individ som på egen hand kan klara av det som behövs för att delta i undervisningen och skaffa de kunskaper som krävs. Det kravet är sällan klart uttalat utan ingår i högskolans studietraditioner, och om man saknar erfarenhet av högskolan och inte har någon som kan dela med sig av sina erfarenheter kan det vara svårt att veta vad som krävs av en som student.

En av informanterna deltog i en mentorsverksamhet på sin utbildning, vilket var en stor fördel just när det gällde att få insikt i de mer eller mindre underförstådda riktlinjer som fanns för hur man studerar effektivt. Det innebar att hon kunde få tips om studieteknik och praktiska frågor, och dessutom låna den litteratur som behövdes. I annat fall är det lätt att känna sig utlämnad och osäker när det gäller vilka krav som ställs från utbildningens sida, och när det gäller de olika praktiska detaljerna som vilket bibliotek man egentligen ska vända sig till för att hitta sin kurslitteratur. Det faktum att den introduktion till biblioteket som gavs i början av utbildningen upplevdes som kortfattad och ingick i en större mängd information kunde göra osäkerheten mera uttalad. Det kunde vara svårt att minnas vad som hade sagts och det var så

stora mängder information som gavs på kort tid att den information man fick om biblioteket drunknade i den allmänna informationsmängden. Samtliga informanter hade också gärna sett en uppföljning av informationen vid ett senare tillfälle, gärna när man hade haft tid att tänka igenom vilka frågor man hade behövt ställa.

- Har personalen på biblioteken möjlighet att hjälpa dem som behöver hjälp, och finns det tid och resurser att ge den hjälp som finns?

När det gäller personalens möjligheter att ge hjälp till dem som behöver den så varierar uppfattningen mellan de olika intervjuade. En av dem upplever att hon har fått ett dåligt bemötande på sitt högskolebibliotek och att personalen inte visar något intresse av att hjälpa till. *”De är inte jättevilliga att hjälpa till, de som jobbar där faktiskt...”* (Informant A)

Hon upplever också att det är stor skillnad mellan högskolans bibliotek och det lokala folkbibliotek som hon brukar besöka. Det kan också upplevas som om personalen vid många tillfällen är väldigt upptagen och har mycket att göra, och då kan det kännas som om man är till besvär om man ställer frågor. Det varierar med vilket bibliotek det gäller, men det kan vara svårt att känna att man har rätt att ställa frågor som kanske verkar ”dumma”. Det kan i sin tur leda till att man väljer att inte fråga, utan går därifrån och känner sig frustrerad.

Det kan också bero på att man har en känsla av att personalen tycker att man borde känna till mer än man själv tycker att man gör, vilket anknyter till önskan om att få en uppföljning av informationen om biblioteket som man fått vid utbildningens början.

Det kan upplevas som om personalen förutsätter att man kan hitta på egen hand i bibliotekets katalog och att man borde kunna saker som man faktiskt inte kan. Det kan bidra till en känsla av att ställa ”dumma” frågor och att störa i personalens arbete. Något som kan vara en bidragande faktor till att informanterna upplever att det är lättare att få hjälp på ett folkbibliotek, särskilt ett mindre bibliotek, kan vara att personalen på högskolebiblioteken ofta har stor arbetsbelastning. Det bildas ofta köer till disken, och man har ofta en kombinerad lånedisk och informationsdisk som är bemannad av en ensam bibliotekarie. Det kan då bli mindre lockande att ställa sig i kö för att ställa vad man kanske ser som en onödig fråga, eller en fråga som man kanske tycker att man borde kunna svaret på. Den mindre stressiga miljön på ett mindre folkbibliotek är en tryggare miljö där man lättare kan utveckla en närmare relation till personalen. Det finns ofta bara några få personer som arbetar där, och om man

besöker biblioteket regelbundet är det lättare att känna att man vågar ställa frågor utan att känna sig generad. Tempot är förmodligen lägre på ett folkbibliotek dit låntagare tar sig tid att komma än på ett högskolebibliotek där studenter ofta går in mellan föreläsningar eller efter lektionernas slut för att sedan så fort som möjligt gå vidare. Tre av mina informanter pendlade till undervisningen, och det innebär att man har en ökad tidspress på sig att passa tåg eller buss. Det kan vara en del av förklaringen till att de kunde känna sig mera avslappnade på ett bibliotek på hemorten, de var själva inte utsatta för så stor tidspress.

Bristande resurser är ju annars en verklighet för alla bibliotek, och den kan upplevas på många sätt av låntagaren. För högskolebibliotekens del kan man inte kompensera bristande anslag genom att köpa in mindre litteratur, så personalstyrkan blir ofta det som drabbas av besparingar. Därigenom har man personal som har pass ensamma och har ansvar för både in- och utlåning och referensarbete. Detta bidrar till att öka den upplevda känslan av stress, både hos personalen och hos låntagarna. En åtgärd man har gjort för att minska den stressen är att införa utlåningsautomater så att låntagarna själva kan registrera sina lån, och därmed minska belastningen på diskpersonalen och ge mera tid för referensarbete.

I stort ses personalen som en stor resurs på biblioteket. De upplevs som mycket kunniga och serviceinriktade även om undantag kan finnas.

- Finns det en villighet att ge den nödvändiga hjälpen, eller blir den hjälpsökande hänvisad att leta själv?

När det gäller villigheten att ge hjälp från personalens sida så har de intervjuade olika erfarenheter av olika bibliotek som nämnts ovan. Det kan vara viktigt att påpeka att de olika informanterna besökte olika högskolebibliotek, och att upplevelserna därför kunde variera. Arbetsbelastningen och antalet låntagare varierar, och därmed personalens möjlighet att ge hjälp. Resonemanget i förgående avsnitt angående arbetsbelastningen på olika bibliotek gäller även här, och det är även relevant att komma ihåg att arbetsbelastningen kan variera mycket under arbetsdagens gång. Vid tider på dagen när många studenter är i rörelse är också belastningen som störst, och möjligheten för personalen att ge mera personlig hjälp som minst. Ett typiskt exempel är vid lunchtid när studenter ofta vill hinna med sina biblioteksärenden så fort som möjligt för att sedan vara klara vid föreläsningens slut. Det är förmodligen den minst lämpliga tiden på dagen att be om mera omfattande hjälp. Både

personal och låntagare kan vara stressade, och även om man kan få hjälp kan personalen oavsiktligt ge intrycket av att låntagaren är ”besvärlig”. Om man som låntagare inte är säker på att man har rätt att be om hjälp kan resultatet bli olyckligt, och kan leda till att man i fortsättningen är ovillig att söka hjälp.

En av informanterna hade upplevt att hon vid ett tillfälle blivit avfärdad med en uppmaning att själv söka i katalogen, men det var ett undantag och i allmänhet hade hon fått bra hjälp när hon hade bett om den. Det kunde vara svårigheter när arbetsbelastningen var stor och det var långa köer till bibliotekets disk, men i allmänhet hade hon känt att personalen haft möjlighet att vara till hjälp.

En annan informant hade känt att personalen på hennes högskolebibliotek inte var särskilt engagerad i sitt arbete, och inte så villiga att lämna hjälp. En del av problemet upplevde hon berodde på att personalen tog för givet att låntagarna hade större kunskaper än vad de faktiskt hade, och att det mera var av bekvämlighetsskäl som de bad om hjälp. Det återknyter till den önskan om en uppdatering av den information som studenterna har fått tidigare, det är inte så självklart att man minns en kortfattad information några månader senare. Det är ju även så att vid informationen är det svårt att veta vilka frågor man kommer att behöva hjälp med längre fram, och därför svårt att veta vad som är relevant i den information som ges.

En av informanterna hade bara besökt sitt högskolebibliotek vid enstaka tillfällen, och hade därför begränsade erfarenheter av vilka möjligheter som fanns att få hjälp. Han hade däremot vid tidigare studier på en annan högskola upplevt att personalen var både kunnig och engagerad och villig att ge hjälp. Han var mycket positiv till att det där fanns möjlighet att ställa frågor och tid att få den hjälp som han behövde. Han var också positiv till bibliotekspersonalen som han hade mött och ansåg att de var en mycket god tillgång för honom som låntagare och var både kunniga och serviceinriktade.

Folkbiblioteken har de intervjuade goda erfarenheter av och upplever att de har fått ett bra bemötande, ”...mer serviceinriktad personal har jag aldrig träffat på”.(Informant D) Personalen har visat sig både kunnig och villig att hjälpa i de allra flesta fall, och att upptäcka hur kunnig personalen faktiskt är har gett en av de intervjuade en mycket positiv uppfattning om vad man kan få hjälp med på biblioteket.

- Är det faktum att man för att kunna utnyttja hjälpmedlen måste gå till en särskild lokal eller vissa datorer något som kan bidra till att det skapas en motvilja att använda dem och därigenom bli utpekad som en individ med problem?

Som nämnts ovan så hade ingen av de intervjuade någon direkt erfarenhet av att använda datorer med hjälpmedel för dyslektiker, så det är svårt att säga något om denna fråga.

Ett par av dem hade ändå uppfattningen att det var positivt om datorer med hjälpmedel hade funnits i en särskild lokal. Men hade då kunnat känna sig mera ostörd och det hade kanske varit lättare att koncentrera sig på arbetet. Man hade då också kunnat komma ifrån en möjligen kränkande situation om man skulle behöva fråga någon som redan sitter vid datorn om de egentligen behöver göra det. Det hade varit enklare om man bara behövde gå in i ett rum där datorerna var reserverade för den som behövde använda dem. En av de intervjuade tyckte inte att det var ett problem att bli utpekad, men hon uttryckte också att hon kände sig ganska trygg i sin roll som dyslektiker och att det inte kändes som en svårighet att tala om det.

7.2 Slutsatser

Många av de uppfattningar som framförs av studenterna som jag har intervjuat är av en allmän art. Behovet av tysta läsrum och grupprum är något som förs fram i stort sett av alla studenter, liksom upplevelsen av att biblioteket kan vara en besvärlig miljö att arbeta i. Det som kan vara mera typiskt för dyslektiker kan vara svårigheten att hitta i biblioteket och att man upplever att det är svårt att få bra information om vilka tjänster som biblioteket kan tillhandahålla. Arvidson (Arvidson, 1999) tar upp det faktum att läshandikappade i första hand fått information om möjligheten att låna talböcker från andra källor än biblioteket själva. Det är något som också har förekommit i min undersökning, informationen har ofta kommit från handikappsamordnare eller liknande på högskolan och inte från biblioteket. En del av svårigheten är förmodligen hur man ska få ut informationen. Man söker inte som låntagare efter saker man inte känner till, och den information som ges till de studerande om biblioteket är ofta väldigt kortfattad. Att få ut en riktad information till den grupp som mest behöver den är svårt, inte minst genom svårigheten att veta var den gruppen finns. Information på högskolans eller bibliotekets hemsida är ofta svår att hitta och de som behöver hjälp gör sig inte alltid synliga. Man är kanske inte så intresserad av att känna sig utpekad eller att skylta med sina svårigheter, och om man inte ber om hjälp är det inte så lätt att få den informationen

på annat sätt. Även om man vet att biblioteket har annat än bara tryckt kurslitteratur är det inte någon självklar sak att det finns tillgång till hjälp för just de svårigheter man själv har.

Frågan är då hur man ska kunna nå ut med informationen. Högskolorna har sina hemsidor och där finns information om hjälp till funktionshindrade, men det är inte säkert att det är en källa man söker sig till. Bibliotekets hemsida kunde vara en källa, men det är samma osäkerhet där, och det kompliceras av att man inte kan lägga alltför mycket information på en sida i läsbarhetens intresse. Det som vore mest givande, med tanke på att alla har efterlyst mera information vid flera tillfällen, vore att ha det som en del av biblioteksintroduktionen. Problemet är en resursfråga, man har kanske inte möjlighet att hålla fler informationstillfällen och det är inte säkert att de som hade behövt informationen anser sig ha tid att ta del av den. Det som verkar vara tydligt är att när man börjar studera på högskolan så behöver man hjälp snabbt för att inte komma efter med sina studier, och det talar för att informationen behöver komma i samband med kursintroduktionen. Nackdelen med det har redan framförts av de intervjuade; det blir väldigt mycket information samtidigt och det är svårt att urskilja vad som är verkligt viktigt.

Biblioteket upplevs som en stor tillgång av de intervjuade, även om de hade velat ha mera omfattande information om hur man bäst använder det och vilka resurser som faktiskt finns där. Det tyder på att man från bibliotekets sida har lyckats uppfylla de behov som just de här användarna har haft. Det behöver då inte nödvändigtvis vara just behovet av information som har blivit uppfyllt. Utifrån Wilsons artikel om informationssökande, (Wilson, 1981) kan man urskilja flera behov som kan uppfyllas i en situation av informationssökande. Wilson talar om "affective needs", känslomässiga behov liksom om psykologiska behov som betydelsefulla för personen som utför en informationssökning. Hur pass väl de behoven uppfylls i en situation kan vara av större betydelse än om man faktiskt får sitt kognitiva behov uppfyllt. Med andra ord så blir man mera positivt inställd till biblioteket om man upplever att man har blivit väl bemött och det kan vara av lika stor vikt som om man har fått sitt kognitiva behov av information uppfyllt. Ett bemötande som upplevs som att man blir tagen på allvar och att de behov man har är viktiga ger en benägenhet att se situationen som helhet som positiv och gör det mera troligt att man kommer tillbaka. Ett bemötande som upplevs som negativt är svårt att motverka även om man skulle få den information man behövde. Med tanke på den känslomässiga laddning som det kan innebära för en dyslektiker att be om hjälp kan ett

stressat och kortfattat svar vara förödande för den framtida uppfattningen av biblioteket som resurs.

När det gäller mina intervjupersoner har de sett det som en positiv upplevelse att använda biblioteket. Undantaget är den av dem som upplevde personalen på sitt högskolebibliotek som negativ, men hon var noga med att påpeka att på folkbiblioteket som hon besökte var det annorlunda.

För att gå tillbaka till min huvudfrågeställning så har det visat sig att biblioteket spelar en roll i utbildningen för studenter med dyslexi. Det är en tillgång för dem och kan ge dem den information som de upplever sig behöva, och det är även en källa till hjälp och en plats att få svar på frågor. Den aktuella undersökningen har varit liten till omfånget, men har gett mycket information i intervjuerna och har också gett en bild av hur det kan vara att studera med de extra svårigheter som dyslexi innebär. Det är inte möjligt att utifrån ett så begränsat material dra några generella slutsatser, men det var inte heller avsikten. Det som har belysts är i stället att bibliotek kan vara en tillgång även om man har svårigheter med att läsa och skriva. Det är inte heller nödvändigtvis så att man upplever att biblioteket är till för andra än en själv, utan det kan vara en plats för olika ändamål som uppfyller olika behov.

Intressant vore att göra en jämförelse av det som har kommit fram genom intervjuerna med hur andra studenter upplever biblioteket, men tidsutrymmet har inte räckt till för detta. Det finns också tidigare undersökningar som visar att mycket av det som framkommit är av en mera allmän natur och inte är knutet i första hand till dyslexi. Det gäller då främst frågor som tillgång till tysta läsrum och grupprum som är en allmän önskan från studenternas sida. Samma sak gäller upplevelsen av att det finns för få exemplar av kurslitteraturen, och det är en fråga som förmodligen inte kommer att lösas så länge man använder tryckt kurslitteratur.

8. SLUTREFLEXIONER

8.1 Dyslexi och bibliotek

Allmänt när det gäller de intervjuade kan man säga att de har i stort en mycket positiv bild av biblioteket som institution. De har i stort blivit bra bemötta när de har använt biblioteket och det enda undantaget gäller ett av de berörda högskolebiblioteken. De har upplevt att biblioteket är en tillgång för dem inte bara i samband med deras studier utan även i andra sammanhang, och de har alla använt biblioteket innan de påbörjade sina studier.

Det de upplever som en brist är att de inte tycker sig har fått tillräcklig information om vilka resurser som faktiskt finns tillgängliga på biblioteket. Det gäller då främst andra resurser än tryckta media, som databaser och elektroniska tidskrifter som alla hade velat ha mera information om. Även information om vilka resurser biblioteket kan erbjuda en dyslektiker hade varit bra. Det upplevdes som att det var svårt att få reda på vilken typ av hjälp biblioteket kunde ge i det avseendet. Det kan vara svårt att fråga om den typen av information i informationsdisken och det hade varit bättre att kunna få den i ett annat sammanhang. De har t ex fått information om att de hade rätt att låna talböcker, men den informationen har inte varit så lätt att få fram och har vid ett par tillfällen kommit från högskolans handikappsamordnare eller liknande snarare än från biblioteket. Informationen om möjligheterna att få hjälp kan vara svåråtkomlig, det är så mycket information som ges under kort tid och det kan vara svårt att urskilja vad som är viktigt. Även när de har fått information om talböcker är det problem med lång handläggning och att det tar tid att skaffa fram den litteratur som behövs.

8.2 Att studera med dyslexi

Intervjuerna innehöll förutom frågor om bibliotek en del om hur det var att vara student på högskolan och vara dyslektiker.

De erfarenheter som kom fram är att det har varit svårt att få tillgång till information om vilka möjligheter man har att få hjälp från högskolan, och att det har tagit lång tid att få hjälp. Det

kan också vara svårt att få förståelse från skolans sida att problemet faktiskt förekommer på högskolenivå, det verkar inte finnas så stora kunskaper om utbredningen och förekomsten av dyslexi. Det hade för de tre av de intervjuade blivit en arbetsam process där de fick genomgå tester och utredningar för att man skulle kunna fastslå att de verkligen hade problem och därmed hade rätt till hjälp. Det var en process som skapade frustration och en känsla av att kämpa mot en tungrodd byråkrati och av att kraft som borde ha lagts på studierna fick läggas på att försvara sina rättigheter. Detta skapade problem med studietakten, och det i sin tur gav ytterligare problem med t ex möjligheten att få studiemedel från CSN. Detta kunde i förlängningen innebära att studenten kunde tvingas till att avbryta sina studier eftersom man inte kunde finansiera dem.

Studietakten var ett av de grundläggande problemen som hade fått dem att be om hjälp. Tre av de intervjuade hade bett om hjälp från högskolan efter att de misslyckats med tentamen, och det var då deras svårigheter blev tydliga för dem. En del av svårigheterna kan härledas till det annorlunda sättet att arbeta på högskolan jämfört med gymnasiet. Behovet av att läsa stora mängder text och även att sätta sig in i sitt ämne genom att läsa annan litteratur än enbart kurslitteraturen är en del av högskolans studiekultur som sällan är klart uttalad. Det finns ett behov av att komplettera kurslitteraturen genom att läsa flera böcker i samma ämne för att kunna analysera ett ämnesområde och dra egna slutsatser, vilket är en förutsättning för att kunna tillgodogöra sig undervisningen och motsvara kraven som ställs. Detta är inte alltid klart uttalat men blir tydligt i takt med studentens ökande studievana, och om man inte har den studievana blir det svårt att veta vilka förväntningar som ställs vid exempelvis en tentamen.

Det kan också verka som en klassfråga, studenter från miljöer med mindre studievana har sällan någon i sin omgivning som kan ge dem råd om hur man ska hantera de ökade kraven på högskolenivå eller ge råd om studieteknik. Om man redan är tvungen att använda en stor del av sin tid för att läsa den obligatoriska litteraturen är det också svårt att hinna med något utöver det. En av de intervjuade uttryckte att kanske hade inte högskolan lyckats så väl med att utjämna den sociala snedrekryteringen, och detta kunde vara en av förklaringarna.

Samtliga hade fått hjälp från högskolan efter att ha sökt den. Hjälpen kunde vara i form av t ex hjälp med anteckningar eller hjälp med att få sina texter granskade om man skulle skriva en större uppsats. En annan hjälp som fanns att tillgå var att ha möjlighet till att få längre tid på sig för att skriva en tentamen, eller att ha möjlighet att fråga läraren vid tentamen om det

var något som var oklart. Det kunde vara svårt att veta vilken typ av hjälp man behövde om det inte var tydligt vilka typer av hjälp som fanns tillgängliga, eller vad det var man själv bäst behövde. Det var inte alltid man kunde få den hjälp som upplevdes som mest nyttig.

De intervjuade upplevde att de hade blivit bemötta på ett bra sätt när de väl hade kommit över de första hindren som det innebar att söka hjälp. Svårigheten hade varit att ta reda på var hjälpen fanns och få kontakt med rätt person. Det hade inneburit ytterligare tid som hade gått förlorad för studier, och var något som ökade frustrationen.

Alla uttryckte att det var nödvändigt att vara envis och stå på sig för att kunna fortsätta sina studier och få den hjälp man hade rätt till. Personlig viljestyrka är en förutsättning för att kunna övervinna sina svårigheter, men det kan många gånger vara svårt att orka med allt som behöver göras. Det är inte bara nödvändigt att klara av studierna, de har fått ta på sig en extra börda genom att behöva gå igenom utredningar som kräver kraft och kan upplevas som kränkande för den personliga integriteten. Detta kan tänkas vara ytterligare en faktor som kan få personer med dessa svårigheter att falla bort från högskolan.

När det gäller hur detta stämmer överens med de målsättningar som formulerades i rapporten *"Högskolestudier och funktionshinder"* från 2000, som är en del av bakgrunden till lagen om likabehandling av studenter vid högskolan, så kan man tycka att man från högskolans sida inte har förmått att leva upp till kravet att det inte får förekomma någon direkt eller indirekt diskriminering av studenter med funktionshinder. I rapporten talas det om att studenter med funktionshinder är underrepresenterade vid universitet och högskolor och att de ofta upplever att det är svårt att få information från högskolan om vilka former av stöd de har rätt till och har möjlighet att få. Det beskrivs också hur studerande med funktionshinder upplever att deras funktionshinder försvårar studierna och ökar arbetsbördan och svårigheterna att tillgodogöra sig undervisningen. En viktig synpunkt som framförs är att det egentligen är omöjligt att ge en beskrivning av funktionshindrade studenters situation eftersom deras förutsättningar, problem och behov är fundamentalt olika från individ till individ. En annan svårighet man pekar på i rapporten är definitionen av funktionshinder, tyngdpunkten har oftast legat på lätt igenkännliga fysiska funktionshinder som har varit enklare att hantera genom att t ex göra ändringar i den fysiska miljön. Det har oftast varit möjligt att exempelvis skaffa undervisningslokaler som är anpassade för rörelsehindrade, och därmed ge möjlighet för personer med vissa funktionshinder att delta i undervisning. Men när det gäller funktionshinder som inte är så klart synliga, och kanske inte ens accepterade av en bred

allmänhet eller de som är drabbade av dem själva, så har situationen inte varit så enkel. Mina informanternas erfarenheter av svårigheterna att få sina problem erkända som verkliga och få en förståelse från högskolans lärare för att det faktiskt finns personer med dyslexi som studerar på högskolan, tyder på att medvetenheten skulle kunna vara bättre. Det är också något som framhävs i rapporten, att högskolan måste arbeta för att öka lärarnas medvetenhet och kunskap om frågor som rör funktionshinder. Även nödvändigheten av att information om de olika möjligheterna verkligen når fram till de som behöver den påpekas (*Högskolestudier och funktionshinder*, 2000). Behovet av att förbättra informationen har ju visats genom mina informanternas svårigheter att få reda på vilka möjligheter de har att få hjälp, och vilken hjälp de har rätt till. Det aktiva arbete för att främja studenters lika rättigheter oberoende av funktionshinder som föreskrivs i lagen om likabehandling av studenter i högskolan (*SFS nr: 2001:1286*) bedrivs på högskolorna, men det är svårt för de som behöver informationen att få tillgång till den och få kännedom om vilka rättigheter de har. Det kan leda till att man som student ger upp det som kan upplevas som en ojämn kamp, och kanske väljer att hoppa av från sina studier eftersom man inte tror att det finns något stöd att få, eller inte orkar fortsätta att lägga kraft och tid på att försöka ta sig igenom vad som kan upplevas som en svårförståelig byråkrati, särskilt när det krävs stora ansträngningar för att följa studietakten.

I detta sammanhang kan det nämnas att sedan jag genomförde mina intervjuer under höstterminen 2002 har det skett en snabb ökning av information rörande dyslektikers möjlighet att få stöd från sin högskola. Lunds universitetsbibliotek och Malmö högskolas bibliotek har fått ökade möjligheter att tillhandahålla talböcker på ett effektivt sätt, och det förs fram på ett mycket tydligare och mera lättillgängligt sätt på respektive biblioteks hemsidor. Även medvetenheten inom högskolan i övrigt för fenomenet dyslexi verkar ha växt kraftigt, och det har blivit kommit att lyftas fram tydligare att man har möjligheter att få hjälp som dyslektiker.

När det gäller hur de inhämtade resultaten stämmer med mina förväntningar efter min litteraturgenomgång så har det som främst har skiljt sig åt varit det faktum att samtliga intervjuade har varit flitiga biblioteksanvändare även innan de påbörjade sina studier. Det var inte vad jag förväntade mig men var kanske inte någon överraskning med tanke på att jag redan tidigare valde dyslektiker på högskolan just för att jag föreställde mig att det var troligt att de hade någon form av kontakt med bibliotek. Att de alla var så flitiga biblioteksanvändare

var ändå oväntat för mig, och ett positiv resultat. Det behöver inte vara så att man känner att biblioteket är en fientlig miljö bara för att man har svårighet att läsa och skriva.

Litteraturlista

Arvidson, Ingrid. (1999) *Biblioteksverksamhet för läshandikappade barn och ungdomar: en studie i unga läshandikappades rättigheter och möjligheter beträffande litteraturförsörjning samt en undersökning av folk- och skolbibliotekens insatser för dessa grupper.*

Magisteruppsats, 20 poäng, vt. 1999. Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Biblioteks- och informationsvetenskap. Uppsala universitet.

Att lämna skolan med rak rygg : om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. Slutbetänkande av Läs- och skrivkommittén. (1997) Stockholm: Fritzes. SOU 1997:108.

Bibliotekslagen Kulturdepartementet. SFS nr: 1996:1596

Brissman, Åsa & Brudal, Linda. (2001) *Soffliggare i samhällets vardagsrum. En undersökning angående nyttjandet av Munkebäcks bibliotek i Göteborg.* Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan 2001:19. Högskolan i Borås.

Börjar grundbulten rosta? : en debattskrift om grundutbildningen i högskolan. (1999) Håkan Westling (red.) Stockholm: Rådet för högskoleutbildning.

Ekberg-Andersson, Annelie & Kapla, Annastina. (2000) *Att synas är att finnas: utbildningsbibliotekens synlighet i svensk dagspress 1996-1999, med tyngdpunkt på utbildningsbiblioteken som pedagogisk resurs.* Magisteruppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan 2000:31. Högskolan i Borås.

Ekegren, Staffan. (1996) *Det var ju inte dum jag var.* Länsbiblioteken i Eskilstuna, Falun, Gävle, Örebro.

Ericson Falk, Charlotta. (1999) *Studenternas litteraturförsörjning: fallstudie av Student Västerås, ett samarbetsprojekt mellan Västerås stadsbibliotek och Mälardalens högskola.* Magisteruppsats. Institutionen för kultur- och biblioteksstudier. Biblioteks- och informationsvetenskap. 1999:51 Uppsala universitet.

Förbundet Funktionshindrade med Läs- och Skrivsvårigheter. Webbplats:
<http://www.fmls.nu/index.html>

FN: s standardregler för delaktighet och jämlikhet för funktionshindrade. Källa Handikappombudsmannens webbplats:
<http://www.handikappombudsmannen.se/start.asp?sida=727>

Förbud mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder: delbetänkande av Utredningen mot diskriminering i arbetslivet av personer med funktionshinder (FUDA) (1997) Stockholm: Fritzes. SOU 1997:176

Gellerstam, Göran. (1999) ”Information åt alla – en hörnsten i högskolans uppdrag.” i *Börjar grundbulten rosta? En debattskrift om grundutbildningen i högskolan*. Stockholm: Rådet för högskoleutbildning.

Handikappombudsmannen. Webbplats:
<http://www.handikappombudsmannen.se/start.asp?sida=>

Holmlid, Ann. (2002) *För en öppen högskola: om förutsättningar för studenter med psykiska och neuropsykiatriska funktionsnedsättningar*. Rapport. Stockholms Universitet

Högskoleförordningen. SFS 2003:619 Högskoleverkets webbplats: <http://www.hsv.se/>

Högskolestudier och funktionshinder. (2000) Högskoleverket. Högskoleverkets Rapportserie 2000:4 R

Jonsson, Stina & Svensson, Ingrid. (2002) *Högskolestudenters upplevelser av folkbibliotekariers bemötande och kunskap*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2002:27 Högskolan i Borås

Klason, Ann-Sofie. (2002) *På vilket sätt kan bibliotek vara användarvänliga för människor med dyslexi?* Kandidatuppsats i biblioteks- och informationsvetenskap vid Bibliotekshögskolan/Biblioteks- och informationsvetenskap 2002:7 Högskolan i Borås.

En kreativ studiemiljö: högskolebiblioteket som pedagogisk resurs: förslag till synpunkter från högskoleutredningens arbetsgrupp för högskolans biblioteksfunktioner.(1991) Stockholm: Allmänna förlaget. SOU 1991:72

Lag (2001:1286) om likabehandling av studenter i högskolan. Utbildningsdepartementet SFS nr: 2001:1286

Lindell, Carl Gustav. (1998) *Dyslexi i arbetslivet: ett informationsmaterial om vuxnas läs- och skrivsvårigheter*. Stockholm: Arbetarskyddsnämnden

Lindberg-Sand, Åsa. (2002) *The Library Barometer: library services and knowledge development*. Lund. Utvärderingsenheten Lunds universitet .

Madison, Sigrid. (1988) *Hoppande bokstäver: en bok om dyslexi*. Tiden/Folksam

Miles, T.R & Miles, Elaine. (1999) *Dyslexia – a hundred years on*. Buckingham: Open University Press

Myrberg, Mats. (1997) Att möta och förebygga läs- och skrivsvårigheter: en forskningsöversikt på uppdrag av Läs- och skrivkommittén. Bilaga i *Att lämna skolan med rak rygg: om rätten till skriftspråket och om förskolans och skolans möjligheter att förebygga och möta läs- och skrivsvårigheter. Slutbetänkande av Läs- och skrivkommittén*. (1997) Stockholm: Fritzes. SOU 1997:108.

Myrbäck, Staffan. (1999) Har du punka på hjärnan, lille vän? Artikel i *Ordfront magasin*, nummer 10: 1999

Nielsen, Gyda Skat. (2002) *Biblioteksbetjening af ordblinde*. København: Danmarks Biblioteksforenings Forlag

Nylund, Tuula. (1997) *Läshandikappade i informationssamhället: en studie om läshandikapp, bibliotek och informationsteknologi*. Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen Bibliotekshögskolan 1997:84. Högskolan i Borås.

Rasmusson, Fredrik. (2002) "Känner du dig välkommen?": en undersökning om användares upplevelser och åsikter av miljön och servicen i Högskolebiblioteket i Halmstad. Kandidatuppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen Bibliotekshögskolan 2002:4. Högskolan i Borås

Shaywitz, Bennet m.fl. (2001) The neurobiology of dyslexia. Artikel i *Clinical Neuroscience research 1* 2001, sid. 291- 299

Shaywitz, Sally m.fl.(1999) Persistence of Dyslexia: The Connecticut longitudinal study at adolescence. *Pediatrics*, December 1999

Sjöholm, Carina. (1992) *Hellre lite dum än snobbig: en etnologisk studie av en satsning på arbetsplatsbibliotek*. Lund: Bokbox Förlag

Studenternas bibliotek: Delstudie 2: Tusen studenter om biblioteket: vanor, attityder och krav. (1995) Stockholm: BIBSAM.

Studenternas bibliotek: Slutrapport: Studenternas bibliotek: en analys av högskolebibliotekens utveckling. (1996) Stockholm: BIBSAM

Svenska Unescorådets skriftserie 2/1995: Unesco: s folkbiblioteksmanifest. (1995) Stockholm Unescorådet.

Thórsteinsdóttir, Gudrun. (1997) *Folkbiblioteken och de högskolestuderande: hur bemöts de studerande i biblioteket?* Magisteruppsats i Biblioteks- och informationsvetenskap vid institutionen Bibliotekshögskolan 1997:53. Högskolan i Borås.

Trost, Jan. (1993) *Kvalitativa intervjuer.* Lund. Studentlitteratur.

Wilson, T. D. (1981) On user studies and information needs. Artikel i *Journal of Documentation*. Volume 37 Nr 1 March 1981. sid. 3- 15

Wydell, Taeko Nakayama & Butterworth, Brian. (1999) A case study of an English-Japanese bilingual with monolingual dyslexia. *Cognition* 70 (1999) sid. 273- 305

Zetterqvist Nelson, Karin. (2000) *På tal om dyslexi : en studie av hur barn, föräldrar och lärare berättar om och ger betydelse åt diagnoser som dyslexi och specifika läs- och skrivsvårigheter.* Linköpings Universitet.

Åslund, Henrik. (1998) *Svenska forskningsbibliotek: treårsrapport.* BIBSAM

Åslund, Henrik. (2002) *Svenska forskningsbibliotek: treårsrapport. 1998, 1999 och 2000.* BIBSAM

Bilaga 1

I denna bilaga finns de teman som ingått i intervjuundersökningen redovisade tillsammans med de frågor som ställdes.

En inledning till intervjun var bakgrundsfrågor om ålder, kön och typ av utbildning, för att bilda en bakgrund till de olika informanternas erfarenheter av bibliotek i olika sammanhang. När intervjuerna genomfördes blev samtalet inte alltid så starkt strukturerat, men intervjuplanen användes som stöd för att vara säker på att samtliga frågor ställdes.

Det första temat gäller biblioteksanvändande i stort, inte bara om man använder biblioteket i sin utbildning utan om man överhuvudtaget använder det, och i så fall hur.

- Hur ofta brukar du besöka biblioteket på din högskola?
- Vilken är den vanligaste anledningen till att du besöker biblioteket?
- Brukar du sitta och läsa eller göra grupparbeten på biblioteket?
- Är biblioteket en resurs om ni har grupparbeten eller arbetar enligt PBL-metoden?
- Brukar du besöka biblioteket för att hitta litteratur eller annat för dina fritidssysselsättningar, eller är det enbart i samband med dina studier?
- Brukade du besöka biblioteket innan du påbörjade dina studier på högskolan?
- Använder du enbart högskolans bibliotek för att hitta information och litteratur, eller använder du även andra bibliotek?
- Brukar du låna kurslitteratur på biblioteket, eller köper du den oftast?
- Hur stor andel av kurslitteraturen har du köpt?
- Hur stor andel av kurslitteraturen har du lånat på högskolans bibliotek eller annat bibliotek?
- Använder du annan litteratur än kurslitteratur i dina studier?
- Var skaffar du i så fall den litteraturen?
- Brukar du använda datorerna som finns på biblioteket, eller väljer du att använda andra datorer när det behövs?

Det andra temat gäller vilken bild man har av biblioteket och hur den har utformats, vilka källor som ligger till grund för den och vilken information man har fått.

- Vilken information tycker du att du har fått om biblioteket under utbildningen?
- Hur tycker du att du har blivit informerad om de möjligheter som finns att utnyttja högskolans bibliotek och de tjänster som finns där?
- Har den informationen fått dig att ändra uppfattning om hur man kan använda biblioteket för att skaffa information?
- Ingår någon utbildning eller träning i informationssökning och biblioteksanvändande i din utbildning?
- Har du tidigare fått någon utbildning eller träning i informationssökning eller biblioteksanvändande?
- Har du fått information om att du har rätt att låna exempelvis talböcker om du har läs- och skrivsvårigheter?
- Hur pass goda tycker du att dina kunskaper om bibliotek och biblioteksanvändande är?
- Vad skulle du vilja ha mera kunskaper om?
- Tycker du att dina lärare stimulerar till informationssökning och biblioteksanvändande?

Det tredje temat gäller själva upplevelsen av biblioteket, hur känns det att vara användare? Är det något man gör gärna, eller är det bara av nödvändighet man gör det? Hur känns det att behöva ställa frågor till personalen och hur blir man bemött?

- Tycker du att det är lätt eller svårt att hitta den litteratur du behöver?
- Är biblioteket lätt att hitta i?
- Om du vet vilken bok du ska ha, är det då lätt eller svårt att hitta den på biblioteket?
- Brukar du be personalen om hjälp om du har svårt att hitta den litteratur du söker efter?
- Tycker du att personalen på biblioteket kan vara till hjälp med att svara på frågor och att hjälpa till att hitta litteratur?
- Tycker du att du får bra svar på dina frågor av personalen?

- Hur tycker du att du blir bemött av personalen?
- Känner du att du är välkommen att ställa frågor, eller känns det som att du är till besvär om du ställer en fråga?
- Om du lånar exempelvis talböcker, hur tycker du att du blir bemött på biblioteket?
- Hur tycker du att biblioteket fungerar som arbetsplats?
- Finns det tillräckligt med läsplatser och platser för grupparbete?
- Tycker du att biblioteket är en bra arbetsmiljö?
- Tycker du att det påverkar ditt studieresultat om du använder biblioteket?
- Tror du att informationssökning kommer att vara av betydelse i ditt kommande yrkesliv?

Det finns också ett mera allmänt tema om hur det är att studera med dyslexi och som innehåller de frågeställningar som inte är direkt knutna till biblioteket.

- Har du en diagnos som dyslektiker?
- Har du i så fall fått den innan du började dina studier vid högskolan?
- Vilken information har du fått om vilket stöd du har rätt till från högskolan som dyslektiker?
- Hur tycker du att du har fått hjälp med dina studier från högskolan?
- Hur tycker du att du har blivit bemött under dina studier när det gäller att få den hjälp som du har rätt till?
- Finns det hjälpmedel som t ex skärmläsare eller rättstavningsprogram tillgängliga för dig att använda?
- Om du använder dem, tycker du då att det är ett bra sätt att kunna använda resurser eller blir det ytterligare en svårighet när man måste lära sig att använda dem?